

**СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА
ГРІНЧЕНКА**

**Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра всесвітньої історії**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ЧОЛОВІЧА МОДА В АНГЛІЇ (1890-1914 рр.)

Спеціальність: 032 «Історія та археологія»

Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

Сторчак Дмитро Сергійович

Студент II курсу

Групи ІСТм-1-24-0д

Науковий керівник:

Драч Оксана Олександрівна,

професор кафедри всесвітньої історії,

доктор історичних наук, професор

Роботу захищено «___» _____ 2026р.

Оцінка _____

Київ – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
1.1.Історіографія теми.....	6
1.2.Джерельна база.....	9
1.3.Методологія дослідження(методи,принципи,підходи,термінологія).....	11
РОЗДІЛ 2 ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЧОЛОВІЧОЇ МОДИ АНГЛІЇ 1890–1914 рр.....	14
2.1.Витоки чоловічої моди в Англії доби модерну.....	14
2.2.Стилі чоловічого одягу: вікторіанський та едвардіанський.....	24
2.3.Адаптація моди до нових соціальних реалій: робітничий клас та середній клас.....	34
РОЗДІЛ 3 ЧОЛОВІЧІ АКСЕСУАРИ ТА ЇХ СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ.....	37
3.1.Роль аксесуарів у формуванні чоловічого іміджу й образу.....	37
3.2.Вплив аксесуарів на статус і соціальну приналежність.....	43
3.3. Головні убори, шийні аксесуари та додаткові елементи.....	48
3.4.Завершальні елементи образу: рукавички, тростини та окуляри.....	59
РОЗДІЛ 4 ВИДИ ТА ТИПИ КОСТЮМІВ.....	65
4.1 Костюм для активного способу життя	65
4.2 Особливі костюми(новорічні,весільні).....	67
ВИСНОВКИ.....	81
Список використаних джерел та літератури.....	82

ДОДАТКИ.....88

Вступ. Період з 1890 по 1914 рік в Англії є ключовим для розуміння еволюції моди на тлі культурних, соціальних і технологічних змін. Ця епоха охоплює останні роки правління королеви Вікторії. Це був період так званого "вікторіанського стилю" та перехід до епохи короля Едуарда VII. У цей час стиль одягу змінився на більш вишуканий і менш формальний, відомий як "едвардіанська мода". Модні тенденції цього періоду відображали зміну стилю життя. Вони вплинули на формування нових уявлень про маскуліність та соціальну роль чоловіків.

Актуальність теми: Дослідження моди Англії кінця XIX – початку XX століть важливе для розуміння культурних та соціальних процесів, що відбувалися в цей період. Вплив моди на ідентичність людини, формування смаків та естетичних уподобань допомагає вивчити трансформацію суспільства напередодні Першої світової війни. Актуальність теми також зумовлена тим, що мода в цей час стала одним із засобів вираження професіоналізму та статусу.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є конкретні модні тенденції та особливості чоловічого одягу в Англії в період з 1890 по 1914 рр., що зосереджуються на їхніх соціокультурних і стилістичних проявах.

Предметом дослідження є естетичні, соціокультурні та гендерні аспекти чоловічої моди Англії цього періоду.

Мета дослідження Метою дослідження є детальний аналіз розвитку чоловічих модних тенденцій в Англії у 1890–1914 роках. Зокрема, дослідження прагне встановити, як соціальні, економічні та культурні фактори впливали на формування стилів чоловічого одягу та як ці стилі відображали та змінювали концепції маскуліності у суспільстві. Особливу увагу приділено аналізу змін у

соціальних ролях чоловіків через призму моди, а також визначенню значення моди для самоідентифікації представників різних соціальних верств.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан наукової розробки проблеми (історіографію) чоловічої моди Англії кінця XIX – початку XX ст.;
2. Охарактеризувати джерельну базу та виокремити типи джерел, використаних у дослідженні;
3. Визначити основні тенденції розвитку чоловічої моди в Англії 1890–1914 років;
4. Дослідити соціокультурні, естетичні та гендерні аспекти формування образу чоловіка у зазначений період;
5. Оцінити вплив технологічного прогресу на еволюцію чоловічого костюма та аксесуарів.

Хронологічні межі дослідження Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1890 по 1914 рік. Нижня межа — 1890 рік, що позначає розквіт вікторіанського стилю, а верхня — 1914 рік, початок Першої світової війни, яка кардинально змінила соціальні та культурні умови існування.

Територіальні межі дослідження охоплюють Англію, яка на той час відіграла важливу роль у формуванні світових модних трендів завдяки впливу на європейську та американську культуру.

Наукова новизна дослідження полягає у всебічному аналізі розвитку англійської моди в період 1890–1914 років з урахуванням впливу соціальних, політичних і культурних факторів. Важливим аспектом є вивчення взаємодії моди з суспільною свідомістю та становлення нових ідеалів маскуліності.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання результатів дослідження для поглибленого вивчення історії моди, гендерних

досліджень та культурології. Матеріали можуть бути корисними для освітніх програм з історії моди та соціальної історії, а також для культурних проєктів, присвячених модним тенденціям доби модерну

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія тем

Дослідження чоловічої моди Англії кінця XIX – початку XX століття істотно просунулося завдяки застосуванню міждисциплінарного підходу, який поєднує історіографічний, соціокультурний і стилістичний аналіз. У сучасній науковій літературі наголошується, що формування модних тенденцій у чоловічому одязі було тісно пов'язане з соціально-економічними трансформаціями, спричиненими індустріалізацією, урбанізацією та змінами у суспільній структурі. Зокрема, у монографічному дослідженні Тетяни Кротової підкреслено, що еволюція стилістичних рішень відбувалася у нерозривному зв'язку з процесами модернізації та розвитком культурних практик.¹

Проте з початком XX ст., а особливо в останні десятиліття, цей напрямок трансформувався у серйозну міждисциплінарну галузь, що поєднує методи мистецтвознавства, соціології, економічної історії та психоаналізу.

Історик мистецтва Крістофер Бревард наголошує, що під впливом гіпотези Флюгеля історичні дискусії щодо чоловічого одягу були зосереджені переважно на пошуку сенсу зречення, залишаючи поза увагою реальні можливості й практики, доступні чоловікам.

Однак сучасні дослідження переконливо демонструють, що активна участь чоловіків у популярній культурі, зокрема через використання посібників з

---

¹ Кротова Т. Трансформація чоловічого костюма в контексті моди кінця XIX – початку XX століття [Електронний ресурс]. URL: [http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/21175/1/Тетяна Кротова С.329-338](http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/21175/1/Тетяна%20Кротова%20С.329-338).

етикету, спеціалізованої літератури та інших джерел, свідчить про те, що чоловіки не відмовилися від моди.

Наріжним каменем у вивченні психології чоловічого одягу залишається праця відомого британського психолога Джона Карла Флюгеля. У своїй роботі 1930 року він сформулював знамениту концепцію "Великого чоловічого зречення" (The Great Male Renunciation). Флюгель стверджував, що наприкінці XVIII ст. відбувся радикальний психологічний злам, коли чоловіки добровільно відмовилися від права на прикрашання власного тіла, яке раніше було притаманне аристократії (парча, шовк, яскраві кольори, мережива), на користь "корисності" та професіоналізму. Згідно з цією теорією, "чоловік відмовився від своїх претензій на те, щоб вважатися красивим", передавши цю функцію жінці, а сам одягнув темний, стриманий костюм, який став символом буржуазної раціональності, серйозності та ділової етики.

Флюгель інтерпретував цей перехід через призму Зігмунда Фрейда як сублімацію ексгібіціонізму в соціальну продуктивність. Темний костюм став уніформою нової індустріальної ери, нівелюючи візуальні класові відмінності та підкреслюючи рівність чоловіків у сфері праці.

Ця теорія домінувала в науковому дискурсі протягом більшої частини XX століття, визначаючи вектор досліджень: вчені намагалися зрозуміти причини цього "зречення", а не аналізувати реальні практики споживання.

Сучасна історіографія, представлена роботами таких дослідників, як Крістофер Бюгель (Christopher Breward) та Тетяна Кротова, піддає тезу Флюгеля суттєвій критиці. Бюгель стверджує, що концепція "зречення" створила викривлену картину, в якій чоловіки постають як пасивні суб'єкти, відчужені від світу моди. Насправді ж аналіз джерел кінця XIX – початку XX століття (періодична преса, посібники з етикету, торгові каталоги, літературні твори) свідчить про

протилежне: чоловіки брали активну участь у споживчій культурі, а їхній інтерес до зовнішності не зник, а трансформувався.

У своїх монографічних дослідженнях Тетяна Кротова підкреслює, що еволюція стилю була тісно пов'язана з процесами модернізації. Натомість «зречення» відбулося «перекодування» елегантності: акцент із зовнішнього декору поступово змістився на тонкощі крою, якість матеріалів і деталі оздоблення. Естетика стриманості вимагала навіть ретельнішої уваги до деталей, ніж естетика розкоші, оскільки соціальний статус почали розпізнавати через найдрібніші відмінності у формі лацкана, висоті коміра чи текстурі вовни. При цьому активна участь чоловіків у споживанні модних журналів і звертанні до кравців на Савіл-Роу переконливо доводить, що мода залишалася дієвим інструментом самоідентифікації.

Важливим аспектом сучасної історіографії є дослідження впливу військових конфліктів та імперської ідеології на цивільний костюм.

Дослідник Шеннон (Shannon) звертає увагу на роль англо-бурської війни (1899–1902) у мілітаризації чоловічої моди. "Патріотична лихоманка", що охопила суспільство, легітимізувала інтерес чоловіків до одягу: носіння елементів, що нагадували уніформу (тренчі, кольори хакі, певні фасони головних уборів), інтерпретувалося не як марнославство, а як вираз громадянської позиції та підтримки Імперії.

Варто окремо зазначити, що гендерні студії значно поглибили розуміння досліджуваного періоду, трактуючи моду як простір боротьби за нові моделі

---

² Shannon B. *The Cut of His Coat: Men, Dress, and Consumer Culture in Britain, 1860–1914*. Athens : Ohio University Press, 2006. 272 p. [6, 41]

маскулінності. Розвиток універмагів і культура комодифікації, які раніше традиційно асоціювалися з жіночою сферою, почали активно залучати чоловіків.

п'ямена». Унаслідок цього сформувалася унікальна атмосфера, в якій правила маскулінності стали менш обмежувальними, що дало чоловікам змогу експериментувати з власним образом у межах соціально прийнятних норм.

1.2. Джерельна база

Джерельна база роботи охоплює широкий спектр джерел, які дозволили комплексно дослідити еволюцію чоловічої моди в Англії кінця XIX – початку XX століття. Кожна група джерел не лише давала фактичний матеріал, а й формувала підґрунтя для інтерпретації соціальних, економічних і культурних аспектів моди епохи.

- Періодика, журнали та ілюстровані каталоги стали ключовим джерелом інформації про тенденції, фасони та матеріали. Спеціалізовані видання (“The Tailor and Cutter”, “The Gentleman’s Magazine”, “Morning Post”, “The Girl’s Own Paper”, каталоги Sears Roebuck) не лише фіксували новинки індустрії, а й віддзеркалювали смаки, очікування і повсякденні практики споживачів. Важливою складовою є ілюстровані сторінки, які дозволяють простежити трансформацію силуету, комбінації кольорів і текстур, описати деталі оздоблення, що рідко повноцінно відображаються в текстових документах.
- Візуальні джерела представлені портретним живописом, авторськими ілюстраціями, фотографіями, рекламними плакатами та постерами. Портрети, зокрема роботи Джона Сінгера Сарджента, дають можливість побачити, як виглядали і носили одяг представники різних соціальних верств. Малюнки Сідні Педжета до історій про Шерлока Холмса та інші

журнальні ілюстрації формують уявлення про модні ідеали епохи. Фотографії допомагають деталізовано реконструювати фактуру тканин, особливості крою та аксесуари, а плакати і рекламні зображення ілюструють, яким чином мода пропагувалася і комерціалізувалася.

Офіційна та ділова документація представлена патентами на інноваційні матеріали й конструкції, фабричними звітами, технічними інструкціями з виготовлення одягу. Особливу увагу приділено патентам, які стали основою для розвитку англійської чоловічої моди. Оригінальні документи патентів доступні у відкритих електронних базах, що дозволяє перевірити автентичність і простежити історію технологічних інновацій:

- Патент Чарльза Макінтоша на прогумовану тканину (GB 4806, 1823):
Macintosh, Charles. “Improvements in the Preparation of Caoutchouc or India Rubber.” British Patent No. 4806, 1823.
- Патент Томаса Берберрі на габардин (GB 4004, 1879):
Burberry, Thomas. “Waterproofed Fabric.” British Patent No. 4004, 1879.
- Патент Джона Емарі на плащ Aquascutum (GB 13077, 1853):
Emary, John. “Improvements in the Manufacture of Waterproof Garments.” British Patent No. 13077, 1853.

Важливий пласт джерел становлять кінематографічні матеріали, що дозволяють не лише побачити, а й відчувати атмосферу епохи, особливості руху, носіння одягу, поведінку та соціальні ролі чоловіків. Огляд модних тенденцій, зафіксований на

кінохроніці, дає змогу простежити реальний вигляд одягу у динаміці, що недоступно статичним джерелам:

- Документальні кінохроніки British Pathé та Gaumont Graphic (“London Fashion Parade”, 1913; “The Derby Day”, 1911), які містять унікальні кадри з міського життя, вуличної моди, святкових та спортивних подій.

1.3. Методологія

У процесі дослідження вищезазначеної теми було використано комплекс методів історичного, соціокультурного, джерелознавчого та міждисциплінарного аналізу, що дозволило розкрити витоки, основні тенденції та соціокультурне значення чоловічої моди в Англії 1890–1914 років.

1. Історико-генетичний метод

Цей метод дозволяє простежити еволюцію чоловічої моди в контексті соціально-економічних, політичних і технологічних змін. Завдяки йому було реконструйовано динаміку переходу від вікторіанського до едвардіанського стилю, проаналізовано вплив промислової революції, урбанізації, розвитку масового виробництва та зміни соціальної структури на формування нових модних практик.

2. Джерелознавчий аналіз

Особлива увага приділялася критичному аналізу широкого спектра джерел: періодики, каталогів, ілюстрацій, патентної документації, мемуарної літератури, законодавчих актів, рекламних матеріалів тощ. Застосування цього методу дало можливість виявити специфіку відображення модних тенденцій у різних джерелах, виявити соціальні уявлення про маскуліність, а також простежити, як змінювались стандарти чоловічого одягу у свідомості сучасників.

3. Порівняльно-історичний метод

Для виявлення відмінностей та спільного між вікторіанською та едвардіанською епохами, а також між різними соціальними групами (аристократія, середній клас, робітники) був використаний порівняльно-історичний аналіз. Завдяки йому вдалося визначити, як і чому змінювалися фасони, матеріали, функціонал одягу, які соціальні чинники впливали на доступність моди та поширення нових тенденцій.

4. Соціокультурний аналіз

Дослідження моди розглядалося не лише як вивчення одягу, а як аналіз ширших соціальних, культурних і психологічних процесів. Цей підхід дозволив розкрити моду як інструмент соціальної ідентифікації, маркер класової приналежності, засіб вираження індивідуальності та реакцію на загальносуспільні зрушення (урбанізацію, демократизацію стилю, нові уявлення про маскуліність). Особливу увагу приділено впливу ЗМІ, реклами, універмагів, популярної преси на формування масової моди.

5. Іконографічний та візуально-аналітичний метод

Для аналізу живопису, ілюстрацій, фотографій, кінохроніки застосовано іконографічний підхід: увага зосереджувалася на деталях крою, посадці одягу, аксесуарах, способах носіння, символіці кольорів та форм. Візуальні джерела розглядалися як автономний тип історичного матеріалу, що дозволяє уточнити або навіть скоригувати висновки, зроблені на основі письмових джерел. Кінохроніка та ранній кінематограф були використані для вивчення руху, міміки, невербальних жестів, що супроводжували носіння одягу.

6. Культурно-антропологічний підхід

Використання методу культурної антропології дозволило інтерпретувати моду як форму соціальної комунікації, простежити вплив ритуалів, етикету, уявлень про

тіло та гендер на формування стандартів чоловічого вигляду. Аналіз повсякденних практик, ритуалів споживання, комодифікації стилю, а також ролі універмагів і реклами здійснювався з урахуванням сучасних антропологічних концепцій.

РОЗДІЛ 2 ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЧОЛОВІЧОЇ МОДИ АНГЛІЇ 1890–1914 РР

2.1 Витоки чоловічої моди в Англії доби модерну (1890–1914)

Чоловіча мода в Англії кінця XIX – початку XX століття, тобто у період з 1890 по 1914 рік, являє собою важливий перехідний етап від суворих традицій вікторіанської доби до більш практичних і невимушених тенденцій едвардіанської епохи. Цей відтинок часу, знаний як доба модерну, формувався під впливом глибоких соціальних, економічних і технологічних трансформацій, які докорінно змінили погляди на одяг та його функції.

Зміна акцентів поступово вела від формального й жорстко структурованого вбрання вікторіанської епохи до практичнішого, комфортнішого стилю едвардіанського періоду. Внаслідок цього з'явився спортивний одяг, що поєднував функціональність і стиль, а його елементи проникли у сферу повсякденного чоловічого гардероба.

Водночас технологічні інновації, зокрема масове виробництво, сприяли доступності моди для ширших верств населення, що суттєво вплинуло на її розвиток.

До кінця XIX ст. Британія виробляла половину світового виробництва бавовни, але не вирощувала жодної клаптики цієї культури.

Клімат вологий, що сприяє випасу овець, тому протягом століть країна асоціювалася з тонкою вовняною тканиною.³

---

³ History of British Cotton Industry [Electronic resource] // British Heritage. URL: <https://britishheritage.com/history/history-british-cotton-industry>

Льон — матеріал для лляної тканини, також процвітає під дощем. Льон та вовна використовувалися для створення тканини лінсі-вулсі, яку використовували всі, крім найбагатших людей у Середньовіччі та епосі Відродження. Шовк також вироблявся у Британії, переважно в Лондоні, в результаті французького протестантського руху, який намагався уникнути переслідувань у XVII ст.

Ткачі використовували свої навички вдома, іноді поряд із сільським господарством. Жінки ткали тканину, часто за допомогою дітей. Потім пряжа потрапляла до ткача, який зазвичай був чоловіком, і ця людина створювала тканину для домашнього господарства.

Традиційно один ткач на ручному верстаті мав у чотири рази більше пряжі, ніж один ткач на ткацькому верстаті. Однак до середини XVIII ст. багато ткачів використовували літаючий човник(вдосконалений механізм для ручного ткацького верстата), створений Джоном Кеєм у 1733 році в Бері, Ланкаширі. Завдяки прискоренню руху човника по ткацькому верстату та звільненню однієї з рук ткача це нововведення збільшило попит на тканину; один робітник тепер міг виготовити продукцію 16 різних ткачів.⁴

Оскільки тканина була затребувана як всередині країни, так і за кордоном, потреби населення були задоволені, і в результаті для задоволення попиту на тканину були необхідні вдосконалені методи прядіння.

Виробництво вовни було важко автоматизувати, оскільки багатовікові правила захищали традиційні методи. З іншого боку, до 1740-х років шовк вже вироблявся на машинах на фабриках у Дербі та Маклсфілді. Обладнання було засноване на піратських розробках Італії. Однак шовк був занадто дорогим і делікатним для широкого споживання. І навпаки, бавовна була довговічною, приємною на дотик

---

⁴ History of British Cotton Industry [Electronic resource] // British Heritage. URL: <https://britishheritage.com/history/history-british-cotton-industry>

і доступною за ціною. На відміну від вовни, виробництво цієї тканини не регулювалося давніми традиціями, оскільки вона стала широко доступною лише після рішення Ост-Індської компанії експортувати її з Індії наприкінці XVII ст. В результаті винахідники присвятили свої зусилля створенню машин для обробки бавовни, що призвело до розвитку британської промисловості до фабричної системи.

Першим значним удосконаленням у технології прядіння стала прядильна машина «Дженні», представлена в 1764 році Томасом Хайсом (1718–1803) з Ланкаширу та названа на честь його доньки. Хайс хотів машину для прядіння бавовни, яка б швидше збільшувала кількість ниток, і він побудував пристрій із шістьма веретенами. Джеймс Харгрівз (1720–78), якому широко приписують винахід прядильної машини «Дженні», а також родом з Ланкаширу, очевидно, вдосконалив конструкцію Хайса, додавши більше веретен.⁵

У 1790-х роках перша щойно посаджена бавовна потрапила з американських плантацій, якими працювали раби. Сиру бавовну потрібно було очистити, перш ніж її можна було використовувати швидкохідним обладнанням, але одній людині знадобився цілий день, щоб видалити насіння з одного фунта бавовни. Елі Вітні, житель Нової Англії, вирішив цю проблему за допомогою своєї бавовноочисної машини, яка використовувала серію сталевих дисків, оснащених гачками, для протягування бавовни через прорізи в сітці, залишаючи насіння позаду. Цей винахід стимулював промислову революцію у Великій Британії та спонукав південних плантаторів в Америці вирощувати більше бавовни⁶.

Широке впровадження ефективних швейних машин також сприяло масовому виробництву одягу. Сукупність цих перетворень зумовила появу концепції

---

⁵ Hat Works Museum [Electronic resource]. URL: <https://www.hatworks.org.uk/>

⁶ Chapman S. The Innovating Entrepreneurs in the British Ready-Made Clothing Industry // Textile History. 1993. Vol. 24, Iss. 1. P. 5–25.

тренча — функціонального і практичного елементу гардероба, що набув популярності серед чоловіків як середнього, так і вищого класу. У цьому контексті варто відзначити, що теорія Флюгеля виявилася хибною: британські чоловіки виявляли значний інтерес до повсякденного гардероба та одягу, який вони носили. Все більший відсоток представників чоловічої статі не відмовлялися від моди, а навпаки — суспільство поступово формувало нові підходи до чоловіків як споживачів. Через формування нових підходів до моди та його бачання у другій половині XIX століття і до початку XX століття мода для англійських чоловіків перестала бути лише способом демонстрації статусу — вона стала інструментом соціальної ідентифікації, віддзеркаленням змін у суспільстві та економіці.

Суворі етичні традиції вікторіанської епохи поступово поступалися місцем більш гнучким правилам, які дозволяли демонструвати індивідуальність та пристосовуватися до нових реалій життя.

Важливу роль у цьому процесі відіграли економічні й соціальні трансформації: поява великих універмагів, розквіт популярної преси, розвиток реклами та розширення можливостей споживання. Одяг і аксесуари, які раніше були доступні лише для еліти, поступово стали складовою повсякденного життя середнього та навіть робітничого класу.⁷ Поява великих універмагів у 1860-х і 1870-х роках, значне зростання вартості популярної преси, випуск численних книг і журналів, а також розвиток дедалі складніших методів реклами – все це сприяло підвищенню обізнаності та доступності одягу, а також поширенню інших товарів. Роздрібні торговці намагалися спокусити британських чоловіків у світ товарів так само, як вони залучали жінок-споживачів.

---

⁷ Breward C. The Hidden Consumer: Masculinities, Fashion and City Life 1860-1914.

Вони створили атмосферу очевидного споживання та вільного й легкого споживання матеріальних благ, що було одночасно привабливим і популярним серед великої кількості чоловіків із середнього та робітничого класу. З появою універмагів і виробництвом великої кількості товарів виникла масштабна індустрія моди, яка сприяла швидкому поширенню модних тенденцій, які вплинули на більшість чоловіків середнього класу. Крім того, розвиток і поширення універмагів у середині дев'яностих років дозволило чоловікам із середнього класу відвідати магазини. Чоловікам було дозволено вибирати певний одяг і носити якісні речі без надмірно дорогих налаштувань.

Так мода інтегрувалася у соціальне життя та стала справжнім маркером культурних зрушень.

Однак процвітаюча культура комодифікації та індустрія моди негативно вплинули, в той же час, на основну ідеологію британської маскулінності, стратегію прямого маркетингу універмагів, їх сприяння дружньому ставленню до чоловіків, а також підвищену комерційну та громадську увагу до чоловічої моди призвели до унікальної атмосфери, в якій правила та принципи маскулінності не завжди були такими суворими чи обмеженими, як у традиційних образах вікторіанської епохи.

Сили комодифікаційної культури та її молода загрозна маскалінність об'єдналися в конфлікті з британським чоловічим населенням. Зростаюча частота, сила та різноманітність представництва чоловіків у моді, їхнє бажання робити покупки, безпечна маскалінність, яка не порушує загальноприйнятих конвенцій, і дедалі більше сприйняття моди – усе це сприяє розвитку цих конвенцій.⁸ Чоловікам не тільки дозволялося мати доступ до приміщень і

---

⁸ McNeil P., Karaminas V. The Men's Fashion Reader. Oxford : Berg Publishers, 2009. 528 p.

діяльності, які були виключно жіночими, а й заохочувалося виражати себе за допомогою візуальних, фізичних і сексуальних засобів у громадських місцях.

Таким чином, витоки чоловічої моди цього часу є результатом поєднання суспільних зрушень, нових технологій і зміни способу життя

Одним із найяскравіших символів епохи модерну став тренч — верхній одяг, що поєднав у собі функціональність, стиль і відображення соціальних змін. Його поява була зумовлена не лише розвитком текстильних технологій, а й суспільними потрясіннями та новими цінностями.

Поштовхом до створення тренча стали військові події кінця XIX — початку XX століття: війни, патріотичні настрої та потреба у практичному, захисному одязі для офіцерів і солдатів.

Військовий одяг, який носили під час наполеонівських воєн (1803–1815), надихнув еліту моди по всій Європі, і Шеннон постулює, що під час англо-бурської війни (1899–1902) усі класи людей перейняли одяг, натхненний військовою тематикою.

Також Шеннон стверджує, що англо-бурська війна стимулювала «патріотичну лихоманку» у громадськості, і справді, вдягання в одяг, натхненний військовими, стало способом публічного визнання свого патріотизму, сигналізуючи про підтримку війни, а також самої Британської імперії⁹. Ця асоціація була використана роздрібними торговцями, щоб маскулінізувати досвід покупок для чоловіків і створити новий ринок. Магазини отримували вигоду від зв'язку чоловічого одягу та ведення війни, прикрашаючи вітрини патріотичною та військовою тематикою.

---

⁹ Shannon B. *The Cut of His Coat: Men, Dress, and Consumer Culture in Britain, 1860–1914*. Athens : Ohio University Press, 2006. 272 p.

Війна спричинила хвилю патріотизму, і носіння одягу з військовими мотивами стало проявом підтримки як самої війни, так і Британської імперії загалом. Роздрібні торговці активно використовували цю тенденцію, поєднуючи військову символіку з чоловічою модою, щоб зробити процес купівлі одягу привабливішим для чоловіків і розширити споживчий ринок. Вітрини магазинів оформлювалися у патріотичному стилі, що підсилювало зв'язок між модою, маскуліністю та імперськими цінностями.

Військовий одяг завжди впливав на цивільну моду, але саме в цей період межа між військовим і повсякденним стилем стала майже непомітною. Тренч, виготовлений із новітніх водонепроникних тканин, спочатку використовувався для захисту від негоди під час бойових дій, але поступово став популярним елементом міського гардероба.¹⁰ Його поширенню сприяли не лише технологічні інновації (наприклад, гумовані тканини чи винахід компаній Macintosh, Aquascutum, Burberry), а й зміна ставлення до маскуліності: чоловіки прагнули виглядати сучасно, активно і водночас відповідати новим вимогам практичності.

Мода на тренчі швидко поширилась серед різних соціальних верств, адже цей одяг символізував не лише військову доблесть, а й відкритість до змін та адаптацію до сучасного темпу життя. Магазины активно використовували патріотичну символіку у вітринах, а виробники одягу підкреслювали універсальність і престижність тренча, що дозволяло чоловікам поєднувати респектабельність із практичністю.

Тренч став не просто модним предметом, а відображенням нової культури — культури постійних змін, мобільності та індивідуалізму. Тому впродовж століть спостерігався взаємний вплив між чоловічим військовим і цивільним одягом. Ці

---

¹⁰ Foulkes N. The Trench Book. Paris : Assouline, 2007. 160 p

два стилі постійно перетиналися, формуючи моду й відображаючи суспільні уявлення про маскуліність, обов'язок і національну ідентичність.

Тренч, як правило, виготовляли з водостійкої тканини. Виробництво таких тканин можна простежити ще з початку XIX ст. Різні методи використовувалися у спробі створити одяг, який міг би відштовхувати дощ і не допускати потрапляння вологи.

Ще в 1823 році гумовану бавовну використовували у верхньому одязі, захищеному від дощу, як для цивільного, так і для військового використання. Ці «тренчі», названі на честь їхнього винахідника Чарльза Макінтоша, чудово захищали від дощу, але не менш — і, на жаль, — чудово затримували піт.

Вони також мали власний характерний і неприємний запах і схильність плавитися на сонці. Тим не менш, верхній одяг Макінтоша, включаючи гумові куртки для верхової їзди, використовувався британськими військовими офіцерами та солдатами протягом усього XIX ст.¹¹ Згодом у 1851 році, Джон Емарі заснував компанію, яка згодом стане відомою як «Aquascutum», термін, що в перекладі з латинської означає «водяний щит»; Емарі постачав офіцерам під час Кримської війни (1853—1856) водонепроникні шинелі.

У 1879 році Томас Берберрі зареєстрував водостійку тканину, яка також була вогнестійкою.¹² У той час як Macintosh першим створив водостійку тканину, «Aquascutum» та «Burberry» першими поєднали креативну, еластичну тканину з модними деталями, що стало популярним тренчем. Незважаючи на те, що обидві компанії з того часу визнали створення тренча, більш імовірно, що це пальто не було створено з певною метою, а натомість було результатом кількох змін, які

---

¹¹ Chapman S. The Innovating Entrepreneurs in the British Ready-Made Clothing Industry // *Textile History*. 1993. Vol. 24, Iss. 1. P. 5–25.

¹² Gurr A. The Trench Coat: Fashioning British Gender Identities in War and Peace, 1851–1930 // *The Journal of Dress History*. 2019. Vol. 3, no. 4. P. 5–33.

зробили його більш придатним для умов, в яких його використовували. Таким чином, важко визначити та датувати конкретні зміни тренча.

Тренчі задовольняли потребу в камуфляжному, практичному, частково водонепроникному одязі, а їх еволюція під час окопної війни Першої світової війни стала причиною назви «тренч».

Такі пальта продавалися роздрібними торговцями високого класу, і тому спочатку їх могли дозволити собі лише чоловіки офіцерського класу, забезпечуючи відмінний зовнішній вигляд уніформи нижчих чинів.

Тренчі були не тільки практичним одягом; вони включали в себе певний модний елемент, і дійсно, їх дизайн і зовнішній вигляд були важливі так само, як і їх функціональність.

Дизайн класичного тренча розвинувся з потреб солдатів під час Першої світової війни. Раніше солдати носили довгі вовняні пальта, які могли свербіти, погано сидіти та бути важкими. Тренч пропонував силует, який був коротшим, легшим та водонепроникним.¹³

Офіцери повинні були виглядати інтелігентно; їхня зовнішність мала демонструвати їхнє звання та відображати професійні якості, пов'язані з їхньою посадою. Рекламодавці визнавали, що одним із найпрактичніших аспектів тренча була його універсальність, а «Burberry Trench–Warm» описувався як такий, що поєднує «три різні пальта в одному одязі».

Такий вражаючий результат включав не менш вражаючий та ретельний вибір матеріалу, який використовувався для виготовлення пальта, спосіб, яким матеріал був витканий, і методи, які використовувалися для захисту пальта від стихії.

---

¹³ The Trench Coat Made Its Mark [Electronic resource] // Smithsonian Magazine. URL: <https://www.smithsonianmag.com/history/trench-coat-made-its-mark-world-war-i-180955397/>

Натхненні ринком, створеним виробниками одягу, та початковими недоліками тканини, виробники одягу продовжували розробляти кращі, більш повітропроникні, водонепроникні текстильні вироби.

Деталі дизайну були функціональними: клапан на плечі, що забезпечував вентиляцію, та невеликий клапан ззаду, що сприяв відведенню води. Глибокі заглиблення та D-подібні кільця, розташовані на поясі, що полегшували кріплення інструментів, доповнювали практичний дизайн.

У 1870-х і 1880-х роках джентльмени щодня носили фраки, які вважалися стандартним денним вбранням а капелюх-циліндр був майже універсальним аксесуаром, що підкреслював статус і серйозність¹⁴.

Однак з часом правила стали менш суворими. Повсякденний костюм, який спочатку сприяв спорту в країні, почав закріплюватися в містах для менш офіційних випадків. Смокінг, який також відомий як вечірнє пальто, став більш популярним для повсякденного одягу, який мав місце у вечірні години, витісняючи фрак у ситуаціях, коли офіційний одяг не був необхідним.

Ці зміни ознаменували початок переходу від традиційних до більш сучасних стилів, які адаптувалися до різних ситуацій.

Ця трансформація була не просто зміною стилю, а представленням нового підходу. У вікторіанську епоху одяг вважався символом статусу і, як правило, був незручним через свою жорсткість, однак в епоху Едуарда перевагу в одязі надавали комфорт і універсальність.

Чоловіки почали цінувати здатність носити той самий костюм як для бізнесу, так і для задоволення — це було важливо для епохи. Також на цю трансформацію посприяв король Британської Імперії Едуард VII

---

¹⁴ Hughes C. Hats. London : Bloomsbury Visual Arts, 2020. 256 p.

Король Едуард VII відомий своєю пристрасстю до красивого, але менш офіційного одягу. Він брав участь у цих змінах. Його правління характеризувалося періодом піднесеної та приємної моди, протягом якого він продемонстрував, що мода може бути одночасно привабливою та практичною¹⁵.

Фрак та ранковий піджак все ще зберігали свою популярність для офіційних випадків, таких як весілля чи офіційні банкети, але повсякденний костюм став більш поширеним для повсякденного носіння. Король віддавав перевагу смокінгам над традиційними фраками для офіційних випадків, і цей стиль, як наслідок, став популярним серед аристократії

2.2. Стилi чоловічого одягу: вікторіанський та едвардіанський

Еволюція чоловічого одягу в Англії між 1890 та 1914 роками — це не просто історія зміни фасонів чи тканин, а глибоке соціокультурне відображення переходу від консервативної вікторіанської епохи до більш розкутої та динамічної едвардіанської доби. Якщо розглядати чоловічий гардероб цих двох періодів крізь призму соціальної психології, стає очевидним, що вікторіанський костюм функціонував як непохитний маркер влади, морального авторитету та крайньої соціальної серйозності. Він диктував своїм власникам стриманість та жорстку самодисципліну. Натомість едвардіанська епоха, що збіглася з розквітом Прекрасної епохи (*La Belle Époque*) в Європі, привнесла в британську моду прагнення до комфорту, мобільності та дещо розслабленої елегантності, що відповідало новим формам дозвілля та пришвидшеному ритму міського життя.

Для вікторіанського джентльмена процес одягання був своєрідним щоденним ритуалом одягання «соціальних обладунків». Чоловіки носили підкреслено формальний, архітектурно вивірений одяг: важкі фраки, монументальні сюртуки, бездоганні шовкові циліндри та крохмальні сорочки з високими, жорсткими

---

¹⁵ Men's Dress Reform in Edwardian England // *Fashion Theory*. 2005. Vol. 9, Iss. 2.

комірами, які буквально змушували тримати голову високо піднятою. Загалом чоловічий гардероб цього періоду, на протигагу жіночому, уникав надмірного декоративного різноманіття.¹⁶ Його базовим, найпоширенішим елементом виступав костюм-трійка, деталі якого (піджак, жилет та штани) далеко не завжди відшивалися з однакової тканини. Залежно від погодних умов і соціальної ситуації, цей ансамбль доповнювався важким вовняним пальтом або плащем. Суворий регламент вікторіанського етикету вимагав від представників вищого та середнього класів мати у своєму розпорядженні щонайменше два-три різні варіанти кожного предмета гардероба, аби безпомилково відповідати вимогам ранкових візитів, ділових зустрічей чи вечірніх прийомів. Деякі стилі могли домінувати десятиліттями, тоді як інші поступово маргіналізувалися, залишаючись лише у вузькоспеціалізованому або професійному вжитку.¹⁷

Зі зміною епох відбулася і зміна парадигм: едвардіанська мода ознаменувалася помітним пом'якшенням жорстких правил та активним впровадженням неформальних елементів одягу в повсякденний міський простір. Саме в цей час починається тріумфальний хід піджачних лаунж-костюмів (*lounge suits*), які пропонували безпрецедентну свободу рухів, капелюхів-котелків та сорочок із м'якшими, більш фізіологічними комірами.¹⁸ До чоловічого гардероба впевнено проникають блейзери, фланелеві тканини та затишні твідові костюми (первісно призначені виключно для заміського полювання чи спорту), а також елегантні фетрові капелюхи фасону «гомбург» (*Homburg*). Якщо пізньовікторіанський статус чоловіка маркувався насамперед через бездоганність класичного костюма-трійки та стриманість темних кольорів, то едвардіанська епоха легітимізувала перехід до зручніших силуетів, реагуючи на демократизацію суспільства та популяризацію активного відпочинку.

¹⁶ Buck A. *Victorian Costume and Costume Accessories*. London : Herbert Press, 1984. 224 p

¹⁷ *The Evolution of the Three-Piece Suit // Costume*. 2011. Vol. 45.

¹⁸ Mason P. *The English Gentleman: The Rise and Fall of an Ideal*. London : Andre Deutsch Ltd, 1992

Аналізуючи архітектуру чоловічого костюма, варто зазначити, що найменш варіативним елементом залишалися штани. У той час як фасони піджаків і пальт постійно змінювалися, а жилети залишалися ключовим простором для самовираження, форма брюк демонструвала неабияку стабільність. На початку досліджуваного періоду все ще зустрічалися панталони — штани, що щільно облягали ногу і сягали литок або щиколоток, які згодом збереглися переважно у поєднанні з найформальнішими вечірніми костюмами. Перехідним етапом стали вузькі штани, оснащені штрипками (спеціальними ремінцями, що проходили під стопою взуття, забезпечуючи ідеальний натяг тканини та відсутність складок). Втім, із покращенням якості міських тротуарів та зміною взуттєвої моди, після 1850 року панталони практично зникли з повсякденного вжитку, а незабаром відійшли в минуле і штрипки.

Упродовж більшої частини кінця XIX століття чоловіки віддавали перевагу відносно вузьким штанам із мінімальними коливаннями ширини. Єдиним помітним експериментом стала мода кінця 1850-х — початку 1860-х років на брюки-пегтоп («дзиги»), які були об'ємними у верхній частині та різко звужувалися до щиколотки, проте цей тренд виявився швидкоплинним. Етикет денного гардероба заохочував використання контрастних кольорів: штани зазвичай відрізнялися від сюртука чи піджака.¹⁹ Джентльмени охоче носили білі, коричневі або світло-сірі брюки з тонкої вовни; для неформальних обставин допускалися смугасті візерунки, різноманітна клітинка чи навіть шотландський тартан. У спекотні літні місяці застосовувалися дихаючі матеріали: щільна бавовна, нанкін (китайська бавовняна тканина жовтуватого кольору) та надлегка вовна, хоча до середини століття їхня актуальність помітно знизилася. Переломним моментом стали 1860-ті роки, коли почала формуватися сучасна

---

¹⁹ Edwardian Society [Electronic resource] // Fashion-Era. URL: <https://fashion-era.com/fashion-history/edwardian/edwardian-society>

концепція костюма: практика пошиття піджака, штанів та жилета з одного рулону тканини поступово набула популярності, особливо в поєднанні з неформальним лаунж-піджаком.²⁰ Водночас консервативні кола під час ділових візитів у лондонському Сіті продовжували дотримуватися класичної розрізненої строгості.

Домінантою денного чоловічого образу тривалий час залишався сюртук (*frock coat*). Він вирізнявся подовженою лінією талії та дещо розкльощеними полами (фалдами), пропонуючи джентльменам як однобортні, так і більш масивні двобортні варіації крою. Сюртук правив бал у 1840–1850-х роках і, попри появу конкурентів, зберігав статус офіційного денного вбрання аж до кінця століття. Цікаво спостерігати за еволюцією його деталей: упродовж 1840-х років лінія застібки неухильно підіймалася вгору, що логічно призвело до вкорочення лацканів, а до 1850 року з ужитку остаточно вийшов екстравагантний М-подібний подвійний лацкан. Ці, на перший погляд, незначні зміни крою слугували індикатором постійної, живої трансформації культових елементів чоловічого силуету.

Проте, якою б практичною не була денна мода, вечірні виходи у світ вимагали абсолютного естетичного пуризму, втіленням якого став фрак (*tailcoat*). Цей піджак із радикально відрізанним до рівня талії передом пройшов цікавий шлях еволюції: ще в 1830-х роках його фасони використовували як для денного, так і для вечірнього етикету, але з настанням вікторіанської епохи він поступово перейшов до категорії виключно формального вечірнього одягу²¹. Якщо у 1840-х роках фрак ще міг з'явитися на денному офіційному заході, то починаючи з 1860 року він остаточно й безповоротно закріпився як безальтернативний вечірній стандарт (в однобортному чи двобортному виконанні) і зберігав цю

---

²⁰ Laver J. *The History of Men's Dress*. London : Thames & Hudson, 1969.

²¹ Shrimpton J. *Victorian Fashion*. Oxford : Shire Publications, 2016. 64 p.

монополію до кінця століття і далі. Вечірні фраки відшивали з розкішної, гладкої камвольної вовни. Хоча на початку періоду допускалися експерименти з коричневими, темно-зеленими або шовковичними відтінками, до 1860 року глибокий чорний (або дуже темний «midnight blue») колір став універсальним і непорушним стандартом вечірньої моди.

Досконалість фрака та елегантність пальт вимагали бездоганної гармонії всього ансамблю «з ніг до голови». Тому особливе місце в системі чоловічого гардероба відводилося взуттю, яке було не просто захистом для ніг, а технологічним і статусним маркером. Найбільш поширеним варіантом для повсякденного носіння серед усіх соціальних класів стали шкіряні черевики на високій шнурівці, а наприкінці століття як ознака витонченості з'явилися й черевики на дрібних гудзиках. Шнурівка класичних вікторіанських черевиків зазвичай пролягала від самого миска і закінчувалася високо на халяві; для міцності використовували металеві люверси або їх зручнішу комбінацію з гачками у верхній частині. Форма миска (носка черевика) була своєрідним барометром моди: вона коливалася від загостреної до округлої чи квадратної, могла бути ідеально гладкою або ж мати декоративну шкіряну накладку (*cap-toe*).²² Модна преса уважно стежила за цими змінами, коментуючи найменші стилістичні коливання. Товщина підошви чітко диктувалася функціональним призначенням: масивні, підбиті цвяхами підошви використовувалися для важкої праці та пересування брудними вулицями, тоді як тонкі, гнучкі та легкі підошви були привілеєм для шопінгу, салонних розваг і бальних танців. Традиційно вікторіанське взуття залишалось чорним (рідше — глибокого коричневого кольору), але в 1890-х роках палітра денного взуття помітно розширилася завдяки впровадженню сірих та складно-коричневих відтінків.

---

²² Early Victorian Black Dominates [Electronic resource] // Gentleman's Gazette. URL: <https://www.gentlemansgazette.com/tuxedo-black-tie-guide/black-tie-tuxedo-history/early-victorian-black-dominates/>

Справжнім технологічним проривом того часу стали «конгресові черевики» (*Congress boots*), які в сучасному світі відомі під назвою «челсі» (*Chelsea boots*). Ця інноваційна модель являла собою зручні черевики без жодних застібок чи шнурівок, комфортну посадку яких забезпечували еластичні гумові вставки по боках. Їхня масова поява стала можливою завдяки винаходу процесу вулканізації гуми у 1840-х роках, що дозволило створювати взуття, яке щільно облягало щиколотку та легко знімалося. Прекрасною альтернативою для теплої пори року, занять спортом та міського відпочинку слугували низькі туфлі-оксфорди на шнурівці. Спочатку їх носили зі спеціалізованим дизайнерським одягом для їзди на інноваційних велосипедах, гри в престижний теніс чи крикет, а також для вітрильного спорту.²³ Класичні оксфорди мали плоский каблук, акуратні 5–6 люверсів для шнурків і здебільшого гладкий, дещо подовжений мисок. Серед прогресивної вікторіанської молоді шаленої популярності набули сміливі двоколірні спортивні моделі (наприклад, поєднання різних відтінків коричневого). Майстерність шевців дозволяла використовувати найрізноманітніші матеріали: фактурну козячу шкіру, блискучу лаковану шкіру, м'яку телячу шкіру і навіть екзотичну шкіру кенгуру.

Прихованим, але структурно важливим компонентом чоловічого силуету виступав жилет, який носили під сюртуком чи піджаком. Класичний вікторіанський жилет зазвичай застібався на п'ять гудзиків і відрізнявся доволі глибоким вирізом, завдяки чому він залишався майже непомітним під застебнутим верхнім одягом. Ця стримана естетика зберігалася аж до переддня Першої світової війни, коли у 1914 році справжнім хітом стали екстравагантні жилети з високою лінією застібки, які було ефектно видно з-під лацканів піджака. Більшість повсякденних жилетів не обтяжували лацканами чи масивними

---

²³ Styling the 19th Century Gentleman [Electronic resource] // Journal of Antiques. URL: <https://journalofantiques.com/digital-publications/joac-magazine/features/styling-the-19th-century-gentleman/>

комірами, проте обов'язковою умовою була наявність кількох прорізних кишень, життєво необхідних для носіння кишенькового годинника на ланцюжку.

Під жилетом ховалася натільна база — класична чоловіча сорочка. Залежно від статусу події, вона могла бути сліпучо-білою, світло-сірою або прикрашеною тонкою, ледь помітною смужкою. Фронтальна частина формальної сорочки оснащувалася жорсткою, накрохмаленою до стану картону манішкою (на кшталт сучасних сорочок під смокінг).²⁴ Її головна мета полягала в тому, щоб гарантувати ідеально плоску, незламну поверхню під жилетом, не допускаючи жодної неохайної складки. Окремим культом в Англії були комірці сорочок. Здебільшого вони були знімними (що полегшувало процес прання і дозволяло міняти комір частіше, ніж саму сорочку) і виготовлялися з білого льону або навіть інноваційної білої гуми. Фасони вражали розмаїттям: це були екстремально високі коміри-стійки, елегантні коміри з відігнутими кутиками («крильця»), класичні загострені моделі, круглі «клубні» коміри або ж практичні варіанти на гудзиках. На початку досліджуваного десятиліття більшість чоловіків терпіли незручності жорстких накрохмалених високих комірів-стійок, проте після війни (і частково перед нею) суспільство зробило вибір на користь здоров'я та комфорту, масово перейшовши на м'які, гнучкі відкладні коміри.

Варто пам'ятати, що походження класичного англійського костюма-трійки, створеного майстрами Лондона у ХІХ столітті, має глибоке мілітарне коріння — він розвинувся з адаптації військової форми та спеціального екіпірування для верхової їзди. Формування базової естетики чоловічого гардероба нерозривно пов'язане з іменем Джорджа Браяна «Бо» Браммелла — колишнього офіцера, який став абсолютним інфлюенсером і «першим джентльменом Англії» в епоху Регентства. Саме Браммелл запровадив моду на стриманість кольорів,

---

²⁴ Men's 1890s Fashion [Electronic resource] // Historical Emporium. URL: <https://www.historicalemporium.com/mens-1890s-fashion.php>

бездоганність крою, ідеальну посадку та фанатичну особисту гігієну, хоча у ХХ столітті слава цього першого денді дещо зблякла.

Смерть королеви Вікторії у 1901 році поставила крапку в 63-річній історії суворих соціальних регламентів, відчинивши двері едвардіанській добі. Мода відреагувала миттєво: чоловіки радо відмовилися від громіздких, незграбних «мішкоподібних» костюмів середини ХІХ століття, віддавши перевагу більш струнким, анатомічно вивіреном та приталеним формам²⁵. Цей новий крій підкреслював довжину тіла та створював більш активний, спортивний візуальний образ. Попри загальний соціальний консерватизм епохи, у питаннях одягу спостерігалася певна стратифікація, що межувала з демократизацією. Чоловіки вищого класу насолоджувалися привілеєм носити довгі пальта в парі з шовковими циліндрами, тоді як представники робітничого класу для щоденної важкої праці часто доношували свої старі (або успадковані від батьків) потерті «недільні» костюми. Увесь одяг тієї епохи, незалежно від класу споживача, виготовлявся вручну місцевими кравцями, розпорошеними по всій країні. Через нерівномірність їхньої кваліфікації та купівельної спроможності клієнтів (адже бідніші верстви купували ношені речі на лондонському ринку Петтікоут-Лейн), на вулицях часто можна було зустріти чоловіків середнього статку в помітно погано підігнаних пальтах і штанах.

Водночас елітна мода продовжувала свій неперервний розвиток, задаючи стандарти для всього світу. Легенди свідчать, що коли головний монарх-модник імперії Едуард VII з роками набрав зайву вагу, він був змушений залишати нижній гудзик свого жилета розстебнутим задля комфорту. Ця вимушена дія короля миттєво перетворилася на залізне правило джентльменського етикету, якого дотримуються в усьому світі й досі. Своєрідним еталоном якості та розкоші

---

²⁵ Vintage Dancer. Edwardian 1900s-1910s Men's Fashion Overview [Electronic resource]. URL: <https://vintagedancer.com/1900s/edwardian-1910s-historical-mens-fashion-and-clothing-an-overview/>

стало явище індивідуального пошиття (*bespoke tailoring*), яке визначало унікальний характер англійської моди. Термін *bespoke* (від дієслова *bespeak* — замовляти) означав, що тканина і крій були «замовлені» та закріплені за конкретним клієнтом, а виріб створювався з урахуванням найменших особливостей його фігури.

Найвищі стандарти цього мистецтва демонструвала королівська родина, зокрема король Георг V, який зійшов на престол у 1910 році. Його гардероб був взірцем бездоганного стилю. На багатьох портретах та історичних фотографіях монарх постає у вбранні військово-морського стилю — високих вовняних пальтах першокласного кравецького виконання з природним драпіруванням тканини (*drape*) та важкими латунними гудзиками. Вплив флоту на цивільну моду був колосальним. Британці активно подорожували імперією на велетенських пасажирських лайнерах (епоха яких була затьмарена загибеллю «Титаніка» у 1912 році), що породило попит на круїзний гардероб. Морська естетика захопила навіть дитячу моду: хлопчиків із вищих класів часто одягали в мініатюрні матроські костюми, доповнюючи їх солом'яними капелюхами-канотье (*boaters*), які до Першої світової війни були елементом флотського екіпірування. Британська кравецька традиція настільки пишалася своєю класичною школою, що кравці Савіл-Роу принципово уникали роботи з дешевими чи робітничими тканинами, як-от денім.

Знаковою інновацією британського кравецького мистецтва став знаменитий «лондонський крій» (*London cut*), який і сьогодні залишається візитною карткою елітних ательє (таких як *Anderson & Sheppard*).²⁶ Цей крій вирізнявся природною, м'якою лінією лопатки та плеча, високою проймою і дещо звуженими рукавами. Попри такий прилеглий силует, архітектура піджака залишала достатньо

---

²⁶ Peacock J. *Men's Fashion: The Complete Sourcebook*. London : Thames & Hudson, 1996.

вільного простору навколо грудей, що гарантувало джентльмену і вишуканий комфорт, і свободу рухів. Лондонський стиль був утіленням модерної стриманості, разюче контрастуючи з американськими костюмами (які традиційно були значно просторішими, мішкуватими та мали занижену пройму рукава) та італійськими аналогами (які, навпаки, вирізнялися екстремальним обляганням). Недаремно американські дипломати, провівши кілька років у Лондоні, часто переймали цей стрункіший, зібраний британський візуальний стиль.

Каталізатором появи нових форм верхнього одягу стали не лише вимоги стилю, а й суворі реалії глобальних військових конфліктів. Окрему, знакову роль в історії моди відіграв тренчкот (*trench coat*)²⁷— виріб, у якому блискуче синтезувалися технологічність, функціоналізм і мілітарна естетика. Перша світова війна змусила військове керівництво радикально переглянути дизайн уніформи. Британська армія (слідом за французькою) відмовилася від яскравих, помітних кольорів на користь практичних захисних відтінків і утилітарних форм. Поряд із впровадженням знаменитого сталевого шолома Бруді («олов'яного капелюха»), створеного для захисту солдатів від шрапнелі в окопах), конфлікт породив нову форму верхнього одягу. Тренчі, які масово використовували британські солдати та військові Співдружності, швидко довели свою ефективність у захисті від дощу та багнюки.²⁸ Їхній функціональний дизайн включав еполети та металеві D-подібні кільця на поясі, які первісно призначалися для кріплення ручних гранат та військового спорядження. Після війни тренч органічно увійшов у цивільний чоловічий гардероб, а згодом був романтизований Голлівудом у фільмах 1940-х років (зокрема, завдяки образу Хамфрі Богарта в «Касабланці»).

---

²⁷ History of the Trench Coat [Electronic resource] // Gloverall. URL: <https://www.gloverall.com/blogs/journal/the-history-of-the-trench-coat>

²⁸ Vincent W. D. The Cutter's Practical Guide to the Cutting and Making of All Kinds of British Military Uniforms. London : The John Williamson Company Limited, 1911. 74 p

Довершеність образу модерного джентльмена досягалася за допомогою продуманих аксесуарів, які слугували тонкими соціальними маркерами. Офіційні або вечірні заходи вимагали обов'язкової наявності білих або перламутрових лайкових рукавичок. Краватки фіксувалися вишуканими шпильками, найпопулярнішими матеріалами для яких були перли, перламутр та місячний камінь; часто їх виготовляли в єдиному дизайні із запонками, утворюючи гармонійний сет.²⁹ Відбулася еволюція і в носінні кишенькових годинників: масивні, важкі ланцюжки, виставлені напоказ поверх одягу, остаточно вийшли з моди. Їх замінили тонші ланцюжки, а самі годинники скромно ховали під жилетом, приєднуючи до елегантного брелока чи новомодного кільця для ключів. Едвардіанські світські прийоми також характеризувалися обов'язковою наявністю чистих білих рушників (хусточок) для гігієнічних потреб, а також використанням яскравих нагрудних хусток — часто з насиченого червоного шовку — які грайливо виглядали з-під вирізу жилета, стаючи виразним декоративним акцентом у загалом стриманому чоловічому ансамблі.³⁰

2.3 Адаптація моди до нових соціальних реалій: робітничий клас та середній клас

Кінець XIX — початок XX століття в Англії став періодом глибоких соціальних перетворень, які безпосередньо вплинули на еволюцію чоловічої моди. Мода дедалі більше віддзеркалювала суспільну структуру, економічні можливості та нові цінності. Якщо раніше стиль одягу був виключн привілея еліт та

---

²⁹ The Trench Coat Made Its Mark [Electronic resource] // Smithsonian Magazine. URL: <https://www.smithsonianmag.com/history/trench-coat-made-its-mark-world-war-i-180955397/>

³⁰ Каммінг В., Каннінгтон К. В., Каннінгтон П. Е. Ланцюжок для годинника Albert // Словник історії моди. Оксфорд : Berg Publishers, 2010

аристократії, то наприкінці вікторіанської та на початку едвардіанської епохи він став доступнішим для різних соціальних верств.

Зростання та зміцнення середнього класу стало одним із визначальних факторів трансформації модних звичаїв. Представники цього прошарку прагнули наслідувати аристократичні зразки, однак змушені були враховувати власні економічні реалії.

Мода середнього класу характеризувалася поєднанням прагматизму та бажання виглядати респектабельно: одяг мав бути охайним, якісним і водночас досить універсальним для різних життєвих ситуацій. З цією метою використовувалися дешевші матеріали, але крої й фасони нерідко копіювалися з вищих зразків. Праця на фабриках, у майстернях чи на транспорті вимагала простоти й зручності, проте навіть у цьому середовищі зберігалось прагнення до охайності й відповідності загальноприйнятим нормам. Святковий або недільний костюм, часто куплений у секонд-хенді чи зшитий із недорогих тканин, виступав маркером поваги до себе, спільноти, сім'ї. Водночас деякі представники робітничого класу використовували моду як спосіб вирізнитися: демонстрували акуратність, звертали увагу на деталі, вдягали кращі речі на вихідні та особливі події.³¹

Саме середній клас швидко підхоплював новації — як у виборі тканин, так і в стилістичних деталях, що стало можливим завдяки розвитку фабричного виробництва та системи роздрібної торгівлі.

Поява універмагів, розповсюдження каталогів і активне використання реклами змінили не лише практику купівлі одягу, а й саму культуру споживання. Покупка костюма чи аксесуарів перестала бути подією лише для заможних, натомість стала частиною повсякденного життя дедалі ширших верств населення.

---

³¹ Laver J. The History of Men's Dress. London : Thames & Hudson, 1969.

Доступність готового одягу дозволяла чоловікам середнього класу експериментувати зі стилем, підлаштовуватись під модні тенденції, не витрачаючи значних коштів на індивідуальне пошиття. Це, своєю чергою, сприяло появі нових соціальних практик: відвідування магазинів, обговорення моди у пресі, зростання ролі зовнішнього вигляду як елемента особистого успіху.

Поступове розширення асортименту готового одягу та демократизація моди призвели до розмивання жорстких кордонів між класами у зовнішньому вигляді. Універмаги та лавки пропонували схожі фасони для різних груп, а мода ставала дедалі універсальнішою, хоча й зберігала певні ознаки класової приналежності у якості тканини чи аксесуарах. Соціальна стратифікація залишалася очевидною, але нові тенденції дозволяли кожному чоловіку відчувати себе частиною сучасного урбанізованого суспільства.

У цей період одяг остаточно перестає бути лише символом статусу — він стає інструментом самопрезентації, відображенням індивідуальних прагнень і цінностей. Мода проникає у всі сфери соціального життя: від фабричних районів до респектабельних салонів, від робітничих околиць до центрів ділової активності.

РОЗДІЛ 3 ЧОЛОВІЧІ АКСЕСУАРИ ТА ЇХ СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ

3.1 Роль аксесуарів у формуванні чоловічого іміджу та образу

У дослідженні матеріальної культури XIX та початку XX століть одяг людини ніколи не розглядається як суто утилітарне явище; він функціонував як складна семіотична система, що багато і красномовно говорила про свого власника ще до того, як він вступав у вербальну комунікацію. Вартість тканини, актуальність фасону та бездоганність крою слугували безпомилковими індикаторами фінансового успіху, тоді як загальна візуальна розкіш нерозривно асоціювалася зі здатністю чоловіка підтримувати високі стандарти особистої гігієни та заможного побуту. Протягом 1800-х років, в умовах жорстко стратифікованого британського суспільства, ці візуальні маркери мали набагато більшу, визначальну соціальну доречність, ніж у сучасних реаліях. Історичний фундамент цієї витонченої візуальної естетики закладався ще на початку XIX століття, коли англійська чоловіча мода несподівано здобула статус найвпливовішої у Європі та Сполучених Штатах Америки. Незважаючи на те, що абсолютним центром європейської розкоші історично вважалася Франція, ще у середині XVIII століття континентом прокотилася потужна хвиля англomanії, яка змусила навіть витончених французів масово копіювати англійський стиль і одягатися за острівними правилами.³² Для чоловіків практика одягу «по-англійськи» означала свідому, світоглядну відмову від надмірного мережива, химерних вишивок, складних пудрених зачісок і громіздких прикрас на користь значно простішого, анатомічно вивіреного одягу та суто практичних, стриманих аксесуарів.

---

³² The American Gentleman's Guide to Politeness and Fashion. 1857.

Міжнародний вплив англійського чоловічого стилю набув незворотного, домінантного характеру після того, як культовий інфлюенсер епохи Регентства Джордж Браян «Бо» Браммелл популяризував свій вишуканий, зведений до рафінованого мінімалізму стиль одягу, який увійшов в історію як філософія «дендизму». Хоча базові елементи англійського чоловічого одягу загалом залишалися стабільними протягом кількох десятиліть, їхня архітектура поступово адаптувалася до нових потреб: так, до середини XIX століття професійні джентльмени (юристи, банкіри, лікарі) почали віддавати масову перевагу денному сюртуку (*frock coat*). Цей виріб кардинально змінив чоловічий силует: замість того, щоб мати вкорочений спереду силует із довгими фалдами-«хвостами» ззаду (що було характерно для класичного фрака), новий сюртук відрізнявся чітким горизонтальним швом на талії та суцільною, повноцінною спідницею (полами), що закривала стегна по всьому периметру.³³

Саме на тлі такого стриманого, монолітного та переважно темного одягу різноманітні аксесуари набували критичного значення, а особливе, вінцеве місце серед них посідали головні убори, які безпомилково відображали не лише індивідуальний стиль джентльмена, а й його чіткий соціальний статус. Капелюхи незмінно відігравали монументальну роль у гардеробах чоловіків у Великій Британії, ставши своєрідною візитівкою нації. У період між 1890 і 1914 роками вони служили не просто захисним головним убором від лондонської негоди, а й основними, концептуальними аксесуарами, які кардинально покращували загальний візуальний вигляд і створювали довкола чоловіка відчуття вишуканості та абсолютної респектабельності. Дизайн капелюхів дозволяв певні вольності: їх прикрашали шовковими стрічками різної ширини та текстури, акуратними пряжками, а для неформальних виходів — навіть мініатюрним пір'ям. Це дозволяло чоловікам ненав'язливо продемонструвати свій естетичний

---

³³ Sears Roebuck Catalog. Chicago, 1902

смак і додати краплину індивідуальності до загалом жорстко стандартизованого образу. Наприклад, високий циліндр, оперезаний широкою шовковою стрічкою, виглядав надзвичайно вишукано й аристократично, тоді як жорсткий котелок із простою, вузькою стрічкою прямолінійно трансливав ділову стриманість і буржуазну хватку.

Носіння капелюхів регулювалося складною, майже сакральною системою етикету, що сама по собі була невіддільною частиною створення образу культурної людини. Справжні джентльмени завжди знімали свої циліндри чи фетрові гомбурги, заходячи в приміщення, щоб виявити базову повагу до господарів та присутніх дам. Це непорушне правило додавало до їхнього вигляду ауру вихованості і шляхетності. До того ж, головні убори мали бездоганно поєднуватися з іншими аксесуарами, як-от краватки чи рукавички, щоб композиційно завершити образ. Наприклад, блискучий шовковий циліндр у дуєті з білими шовковими або лайковими рукавичками робив джентльмена ідеально підготовленим до світського рауту, тоді як міцний котелок у поєднанні з теплими вовняними чи шкіряними рукавичками підкреслював динамічність і практичність його міського життя. Найвищий щабель у цій капелюшній ієрархії беззаперечно посідав капелюх-циліндр, який десятиліттями служив абсолютною емблемою соціальної вишуканості та офіційності. Саме ним увінчували голови джентльменів під час найважливіших державних і світських заходів, таких як бали, оперні вечори чи королівські прийоми. Характеризуючись своєю значною висотою та виготовлений із найдорожчого шовку чи ідеально вичиненої повсті, циліндр візуально витягував силует і додавав відчуття монументальної величі зовнішньому вигляду джентльмена. Водночас у цей період шаленої популярності серед активного чоловічого населення набув капелюх-котелок (відомий також як *дербі*), який став абсолютним символом ділової охайності та міської прагматичності. Цей міцний капелюх округлої, куполоподібної форми став

базовим елементом міського повсякденного носіння для мільйонів клерків, банкірів та підприємців. Хоча котелок вважався менш формальним, ніж циліндр, він зберігав надзвичайно стильну привабливість, що робило його ідеальним вибором для досягнення розслабленого, але глибоко впевненого візуального вигляду.³⁴

Не менш значущим, а в багатьох соціокультурних аспектах навіть центральним атрибутом чоловічого образу залишався кишеньковий годинник. У вікторіанську та едвардіанську епохи, коли пунктуальність стала головною чеснотою буржуазного суспільства, чоловіки цілковито поклалися на кишенькові годинники для вимірювання часу, причому вартість таких ювелірно-механічних виробів могла бути колосальною і дорівнювати вартості нерухомості. Відповідно, годинник миттєво ставав найточнішим індикатором соціального статусу та фінансової спроможності його власника. Починаючи приблизно з 1870-х років, набула масового поширення світоглядна тенденція носити годинник відкрито, на масивному і важкому ланцюжку, який кріпився спереду на жилеті та закінчувався спеціальним декоративним фіксатором (Т-подібним металевим брелоком) на одному кінці. Цей характерний і надзвичайно популярний аксесуар увійшов в історію моди під назвою «ланцюжок Альберта», на честь чоловіка королеви Вікторії, який особисто ввів його в моду. Крім того, чоловічий ансамбль часто доповнювали філігранними ювелірними акцентами: декоративною шпилькою для шийної хустки або нагрудною шпилькою (брошкою), які акуратно фіксувалися на чоловічій сорочці або краватці, виступаючи витонченим і продуманим акцентом у загальному строгому костюмі.

Історія розвитку кишенькових годинників — це захопливий літопис еволюції не лише моди, а й інженерної геніальності людства. Перші популярні годинники

---

³⁴ Gernsheim A. Victorian and Edwardian Fashion: A Photographic Survey. New York : Dover Publications, 1981. 104 р.

попередніх епох мали майже сферичну форму; вони були значно меншими в діаметрі за сучасні зразки, але набагато товстішими й важчими, за що в народі здобули іронічне прізвисько «ріпи» або «цибулини». ³⁵Їх традиційно розміщували у велетенських подвійних футлярах із чистого золота, які щедро прикрашалися складним, сюжетним гравіюванням, і саме ці масивні футляри додатково збільшували їхню загальну вагу та габарити. Справжня ж цінність хронометра визначалася якістю його внутрішнього спускового механізму, який мав забезпечувати постійний і рівномірний хід балансу. Найстарішим типом годинника, який тривалий час зберігав свою популярність, був годинник зі шпіндельним спуском (відомий як «вертикальний годинник» через перпендикулярне розташування коронного колеса до осі балансу). Він був найпростішим у створенні та обслуговуванні, але об'єктивно найменш точним, хоча видатні майстри все одно примудрялися створювати на його базі доволі вдалі механізми. Жоден годинник не міг бути абсолютно точним без інноваційного механізму, який компенсував би вплив температурних коливань. Закони фізики невблаганні: всі металеві речовини збільшуються в розмірах при нагріванні і зменшуються (стискаються) при холоді. Більший за діаметром балансір має повільніший темп ходу, тому в літню спеку годинник міг рухатися повільніше, а взимку, за суворих умов, значно швидше. Для вирішення цієї проблеми видатними інженерами була розроблена компенсаційна система: біметалевий баланс, який складався з двох нерозривно з'єднаних частин — латуні на зовнішньому контурі та сталі на внутрішньому. Латунь має вищий коефіцієнт теплового розширення, ніж сталь, що дозволяло системі мікроскопічно змінювати геометрію балансіра і блискуче адаптуватися до зміни пружності ходової пружини в результаті зміни температури навколишнього середовища. Для найточнішого калібрування на зовнішньому краю балансіра майстри

---

³⁵ The Watch, and How to Use It // The Leisure Hour. 1860. P. 378–390

розміщували мініатюрні регулювальні гвинти (ваги). Цей геніальний механізм був надзвичайно складним і дорогим, тому застосовувався виключно у високоякісних годинниках для найвимогливіших клієнтів³⁶. Абсолютним вінцем годинникового мистецтва були хронометри, які володіли додатковими функціями (ускладненнями), такими як репетир (відбивання годин і хвилин звуковим сигналом), музичні модулі для відтворення популярних пісень або відображення часу в різних світових часових поясах — такі вироби були частиною найвищої моди. Навіть прагнення до екстремальної мініатюризації механізмів або, навпаки, створення грандіозних виставкових зразків із використанням пам'ятних монет (медальйонів) красномовно свідчило про беззаперечний технологічний досвід майстра і недосяжний статус власника.

Володіння таким приладом вимагало від джентльмена глибокого розуміння його цінності та дотримання особливої культури поведінки. Посібники з етикету та стилю того часу рясніли детальними настановами: «Поради щодо вибору та догляду за годинником. Купуючи годинник, віддайте перевагу англійському виробництву — англійці завжди були лідерами в годинникарстві, створюючи найкращі механізми. Вибирайте важільний (анкерний) годинник, якщо можете собі це дозволити, і купуйте в продавця з хорошою репутацією. Уникайте дешевих годинників, адже вони можуть коштувати більше в ремонті. Не звертайте уваги на надмірні прикраси чи ювелірне оздоблення, яке не впливає на якість». Правила догляду нагадували щоденний релігійний ритуал:

«Доглядайте за годинником: накручуйте його щодня в один і той же час, бажано вранці, уникайте різких рухів. Тримайте ключ у чистоті, зберігайте його в спальні, а не в кишені. Підвішений годинник має бути нерухомим, а лежачий — на м'якій поверхні, щоб уникнути коливань. Якщо годинник відхиляється через

---

³⁶ The Watch, and How to Use It // The Leisure Hour. 1860. P. 378–390

зміну температури чи способу носіння, коригуйте стрілки, але не чіпайте регулятор без потреби. Чистіть годинник кожні два роки, довіряючи це лише кваліфікованим майстрам». ³⁷

3.2 Вплив аксесуарів на статус і соціальну приналежність

У жорстко стратифікованому суспільстві пізньовікторіанської та едвардіанської Англії — епохи, що охоплює період безпрецедентного економічного зростання з 1880-х років до катастрофічного початку Першої світової війни в 1914 році, — особиста зовнішність мала першорядне, майже екзистенційне значення. Одяг та супутні аксесуари ніколи не були просто випадковими предметами прикраси чи відображенням суто особистого естетичного смаку; вони становили складну, загальнозрозумілу і безжальну невербальну мову. У цій складній соціальній системі фігура «джентльмена» виступала найпотужнішим культурним ідеалом, живим втіленням респектабельності, багатства та бездоганних моральних якостей. Його аксесуари — починаючи від точного, математично вивіреного кута нахилу капелюха і закінчуючи якістю матеріалу рукавичок — були надзвичайно важливими, тонко налаштованими інструментами в щоденному публічному виконанні цієї елітарної ідентичності. Вони слугували для того, щоб миттєво відрізнити справжнього джентльмена не лише від звичайного фабричного робітника, а й від показного, вульгарного «франта» (або «денді» нижчого штибу), чия надмірна, кричуща прикрашеність вважалася в суспільстві беззаперечною ознакою поганого смаку та вельми сумнівного характеру.

На людину, яка мала необачність носити «багато блискучих коштовностей, масивних пряжок, перснів тощо», консервативне британське суспільство дивилося з неприхованою підозрою; її стиль неминуче вважався крикливим,

---

³⁷ The Watch, and How to Use It // The Leisure Hour. 1860. P. 378–390

провінційним і категорично невишуканим. Новим, абсолютним ідеалом чоловічого образу стала стримана, лаконічна елегантність³⁸. Проте жорсткі вікторіанські норми та правила носіння почали поступово, але невідворотно послаблюватися ближче до кінця XIX століття, коли відбулася фундаментальна зміна в естетичному сприйнятті чоловічих прикрас та аксесуарів. Більш яскраві, щедро прикрашені коштовностями стилі попередньої епохи Регентства та ранньої Вікторіанської доби — зокрема, мода на великі ювелірні вироби зі стразами (так званий стиль *paste jewelry*) та надмірний дендизм — остаточно вийшли з моди серед респектабельного населення. Однак цей історичний перехід не означав повної відмови від статусного маркування; це була радше тонка, інтелектуальна реконфігурація способів його вираження. Фокус публічної демонстрації чоловічого статусу кардинально змістився: від відвертих, сліпучих прикрас — до ледь помітних, але набагато потужніших показників якості матеріалів, порядності та найвищої кравецької майстерності в межах дуже складного дрес-коду.

Цей глибинний естетичний зсув був нерозривно пов'язаний зі зміною самого характеру влади в модерному, індустріально-капіталістичному суспільстві. Показне, театральне демонстрування успадкованого аристократичного багатства (земельної ренти) було поступово замінено образом, який вихваляв нові чесноти буржуазного, професійного та бізнес-класів: бездоганну пунктуальність, непохитну надійність, тверезість суджень та ділову ефективність³⁹. Таким чином, чоловічі ювелірні вироби та розкішні аксесуари логічно еволюціонували від статусу «кричущих прикрас до практичних, корисних і стриманих предметів». Відтепер мала існувати вагома, раціональна причина, чому ті чи інші ювелірні вироби взагалі вважалися прийнятними для чоловіка — якесь їхнє конкретне,

---

³⁸ Buck A. *Victorian Costume and Costume Accessories*. London : Herbert Press, 1984. 224 p

³⁹ *Victorian Gentleman's Jewelry* [Electronic resource] // Lang Antiques. URL: <https://www.langantiques.com/university/victorian-gentlemans-jewelry/>

утилітарне використання, що виходило далеко за рамки простої естетичної прикраси. Найяскравішим прикладом і втіленням цього світоглядного зрушення став кишеньковий годинник, який, разом із функціональними запонками для застібання жорстких манжет сорочок та затискачем (шпилькою), що надійно фіксував краватку, став невіддільною частиною образу. Кишеньковий годинник виступав самим втіленням технологічного прогресу та індустріальної дисципліни, перетворившись на найвищий символ безцінного часу. Матеріальна, грошова цінність цих утилітарних предметів була надзвичайно важливою: тростина з масивним золотим наконечником, шкіряний гаманець на вишуканій шовковій підкладці або важкий ланцюжок для годинника, вилитий із цільного золота, мали колосальне значення для утвердження авторитету їхнього власника.

Щоб повністю і глибоко зрозуміти соціальну роль цих предметів матеріальної культури, надзвичайно корисно поглянути на них крізь наукову, семіотичну призму, усвідомлюючи, що кожен аксесуар функціонував як чіткий «знак» у набагато ширшій системі культурного значення Британської імперії. У цій системі координат сам об'єкт миттєво і безпомилково асоціювався з цілим набором понять: формальністю, статусом вищого класу, фінансовим благополуччям та належністю до еліти міського, урбанізованого суспільства. Класичним прикладом такого потужного знака є шовковий циліндр. Свідомий вибір джентльмена носити саме цей високий капелюх замість, скажімо, фетрового котелка чи твідової кепки, був не питанням комфорту, а продуманим актом соціальної комунікації — гучною заявою про власну ідентичність, яку миттєво і безпомилково зчитували сучасні спостерігачі на вулицях Лондона. Весь продуманий ансамбль джентльмена, від високого капелюха до ідеально вичищених гетр на взутті, утворював зв'язний, багат шаровий «одяговий текст». Цей текст безмовно передавав оточенню вичерпні дані про його високий соціальний статус, поважну професію, рівень обізнаності з правилами

формальності та беззаперечне дотримання колективних етикетних норм свого класу — норм, дотримання яких обходилося надзвичайно дорого.

Якщо починати аналіз з абсолютного втілення формальності для англійських джентльменів, то на вершині піраміди моди, без сумніву, стояв циліндр (*top hat*). Він був квінтесенцією багатства, інституційної влади та державної офіційності.⁴⁰ Його високий, підкреслено жорсткий та ідеально блискучий вигляд був абсолютно непрактичним для будь-якої фізичної активності, що лише додатково посилювало його колосальну символічну цінність: це був капелюх людини, чие життя гарантовано не пов'язане з жодною брудною чи фізичною працею. Навіть у пізній вікторіанській та ранній едвардіанській періоди, попри загальну демократизацію гардероба, циліндр усе ще утримував свої непорушні позиції на офіційних денних заходах (таких як престижні вінчання чи королівські скачки), коли його обов'язково носили з ранковим костюмом (сюртуком), та на всіх без винятку офіційних вечірніх заходах у поєднанні з фракком. І хоча в середині століття він здобув певну популярність серед інших, нижчих класів, до 1890-х років циліндр майже повністю відновив свою елітарність, ставши переважною прерогативою виключно середнього та вищого класів: його наявність на голові слугувала гарантією багатства та найвищого суспільного статусу.

Якщо високий шовковий циліндр символізував закрити еліту, то капелюх-котелок (або *дербі*, як його традиційно називають у Сполучених Штатах Америки) став невіддільною емблемою зростаючого, динамічного міського середнього та дрібнобуржуазного класів.⁴¹ Його жорстка, виготовлена з міцної повсті куполоподібна форма була набагато практичнішою і зручнішою за громіздкий циліндр, але все ж ефективно несла в собі необхідне відчуття ділової

⁴⁰ Vintage Dancer. 1900s Men's Hat Styles [Electronic resource]. URL: <https://vintagedancer.com/1900s/1900s-mens-hat-styles-edwardian-era/>

⁴¹ Hughes C. Hats. London : Bloomsbury Visual Arts, 2020. 256 p.

офіційності та надійної респектабельності. Котелок перетворився на своєрідну, загально визнану уніформу міського клерка, бухгалтера чи успішного крамаря. Історія походження котелка є надзвичайно яскравим прикладом складної, нелінійної динаміки поширення моди: спочатку він був розроблений лондонськими капелюшниками як міцний, захисний професійний капелюх для лісників і мисливців (щоб захищати голову від гілок під час верхової їзди); згодом представники вищого класу масово адаптували його для своїх замських спортивних занять; і лише після цього фасон стрімко поширився містами, ставши головною візуальною ознакою міської буржуазії. До 1890-х років котелок був найпопулярнішим щоденним атрибутом для будь-якого поважного чоловіка в діловому центрі міста. Трохи стильнішою, вишуканішою та менш жорсткою альтернативою котелку виступав капелюх фасону гомбург (*Homburg*) — м'який фетровий капелюх із витончено загнутими полями та характерною поздовжньою складкою посередині тулії. Гомбург здобув колосальну міжнародну популярність завдяки потужному поштовху головного законодавця європейської моди — принца Уельського (майбутнього короля Едуарда VII), який регулярно носив його під час своїх поїздок на німецькі курорти.

Але глибоко всередині цієї жорстко структурованої ієрархії джентльменських головних уборів, вишуканих аксесуарів та формального одягу знаходився ще один елемент, що уособлював зовсім іншу соціальну реальність — м'який, плаский ковпак (кепка). Пласка кепка (*flat cap*), яку традиційно виготовляли з дешевої, але міцної вовни або фактурної твідової тканини, стала найпотужнішим, незнищеним візуальним символом ідентичності британського робітничого класу. Цей міцний культурний зв'язок кепки з пролетаріатом не був випадковою забаганкою моди, а формувався століттями під тиском закону та економічної

історії.⁴² Походження пласкої кепки як жорсткого класового маркера можна простежити ще до епохи Тюдорів, зокрема до Акта парламенту 1571 року, який в історичній літературі іноді називають «Вовняним правилом». Цей суворий закон встановлював безапеляційну вимогу для всіх чоловіків віком старше шести років (за суворим винятком аристократії та дворянства) обов'язково носити вовняну кепку англійського виробництва щонеділі та у святкові дні. Первісно закон мав на меті суто протекціоністську функцію — підтримку та стимулювання вітчизняної англійської вовняної промисловості, яка переживала кризу. Однак його тривале, примусове застосування на основі соціального класу ще глибше і назавжди визначило долю цієї кепки як єдиного, маркованого головного убору простої, робочої людини на цілі століття вперед, протиставивши її розкішним шовковим та фетровим капелюхам правлячої еліти.

3.3 Головні убори, шийні аксесуари та додаткові елементи

У другій половині XIX та на початку XX століть архітектоніка чоловічого костюма набула такого рівня деталізації, за якого головні убори, шийні аксесуари та додаткові елементи (як-от підтяжки) перестали бути просто утилітарними доповненнями. Вони остаточно перетворилися на потужні візуальні символи, ставши найточнішим виразом соціального статусу, професійної приналежності та індивідуального стилю джентльмена. У консервативній вікторіанській та едвардіанській Англії ці, на перший погляд, дрібні речі набували майже сакрального, особливого значення. Саме вони філігранно формували цілісний, завершений образ джентльмена або представників інших соціальних верств населення, а в деяких, більш рідкісних випадках, навіть давали змогу безпомилково ідентифікувати політичні погляди чи клубну приналежність людини. Найбільшого поширення, культурної ваги та феноменальної

---

⁴² Guru R. et al. Exploring the historical layers of victorian society & fashion trends: a literary review // ShodhKosh: Journal of Visual and Performing Arts. P. 743–756.

різноманітності в цей період набули саме головні убори, сфера використання яких розширювалася зі стрімкою швидкістю завдяки розвитку фабричного виробництва та демократизації суспільства.

Найбільш масовими, функціональними та доступними типами повсякденних головних уборів були різноманітні кепки: від класичних моделей для гольфу до так званих кепок-ампір або просто плоских кепок («flat caps»). Класичний стиль такої кепки складався з 6–8 трикутних вовняних панелей ⁴³(клинів), міцно зшитих разом у центрі та прикріплених спереду до жорсткого, злегка вигнутого козирка. Колірна палітра цього утилітарного аксесуара зазвичай обмежувалася практичними відтінками темно-сірого, коричневого і зеленого твіду, які ідеально маскували бруд та пил міських вулиць чи фабрик. У суворі зимові місяці ці шапки обов'язково мали теплу підкладку з щільної бавовняної тканини або хутра, яка функціонально доповнювалася відкидними клапанами (вушками) для надійного захисту вух і потилиці від пронизливого лондонського холоду. Економічність цього фасону полягала ще й у тому, що в робітничих родинх такі кепки легко можна було виготовити власноруч із залишків тканини від старих зношених костюмів і штанів.

Існували й інші, більш спеціалізовані варіації. Наприклад, кепка для гольфу, зшита лише з чотирьох панелей, була дещо менш гнучкою, але елегантнішою альтернативою версії з 8 клинів. Її задня частина відрізнялася невеликим підвищенням, яке плавно й аеродинамічно звужувалося до переднього краю козирка; взимку вона також могла оснащуватися прихованими теплими клапанами для вух. Окрему нішу займала кепка для полювання, водія автомобіля або так звана «моторна кепка» («motoring cap»). Візуально вона нагадувала кепку

---

⁴³ Hat Works Museum [Electronic resource]. URL: <https://www.hatworks.org.uk/>

для гольфу з чотирьох панелей, проте, зважаючи на суворі умови використання у відкритих перших автомобілях, її найчастіше виготовляли з вітронепроникної шкіри або дуже щільної валяної вовни. Ця модель мала округлу тулію (корону) зі значно ширшими відкидними навушниками та спеціальним захистом для шиї, що опускався на потилицю. Серед міського населення неабиякою популярністю користувалася кепка фасону «Brighton» (яка в інших регіонах чи каталогах була відома як кепка «Quebec», «Klondike» або «sillet cap»).⁴⁴ Вона вирізнялася жорсткою круглою верхівкою з плоским верхом, вираженим нахилом тулії вниз, невеликими акуратними полями та двома бічними клапанами, які за потреби зав'язувалися на декоративний бант спереду або на маківці. Подібно до моделі «Brighton», існувала також строга уніформена кепка, яка складалася з твердої круглої тулії з плоскою верхівкою та жорсткою шкіряною окантовкою (козирком). Цей стандартизований головний убір традиційно і масово носили чоловіки на різних службових і сервісних посадах, включаючи водіїв-шоферів, готельних посильних (коридорних) і залізничних ремонтників.

Загалом, кепки мали надзвичайно широку соціальну географію. Якщо на Заході (зокрема в Америці) крилаті капелюхи призначалися переважно для тих, хто працював на фермах і відкритих ранчо, то плоскі кепки стали абсолютною монополією жителів індустріальних міст. Багато різних стилів і локальних назв асоціювалися з цими маленькими, жорсткими головними уборами, що мали складений або розгорнутий захист для вух та шиї. Деякі кепки були нерозривно пов'язані з професійною уніформою (кашкет залізничного провідника або капітана яхти), проте багато твідових моделей стали абсолютно універсальними для всіх класів чоловіків, які працювали на природі (полювання, походи) або насолоджувалися дозвіллям (спорт, мистецтво на відкритому повітрі). Популярні

---

⁴⁴ Breward C. *The Hidden Consumer: Masculinities, Fashion and City Life 1860-1914*. Manchester : Manchester University Press, 1999. 288 p.

каталоги пропонували десятки варіацій: «Quebec» (яка могла бути прикрашена декоративною шнурівкою спереду), «Brighton» (схожа на попередню, але без шнурівки чи штучних бантів), «Engineers» (робочі кепки машиністів поїздів), а також моделі «Storm», «Judge», «Havelock», «Detroit» і «Hunters». Матеріали для їх виготовлення варіювалися від міцної вовни та фактурного вельвету до літньої соломи, а взимку головні убори, виготовлені з хутра, надійно акумулювали тепло і забезпечували бездоганний захист від найсуворішого холоду.⁴⁵

З плином часу та еволюцією культури міського етикету, вже у 1900-х роках для чоловіка будь-якого віку чи статусу вважалося абсолютно неприйнятним і навіть ганебним виходити з дому на вулицю з непокритою головою (без головного убору). На сторінках газет і модних журналів постійно точилися палкі дискусії та публікувалися різноманітні аналітичні статті, присвячені тому, які саме форми і кольори капелюхів відповідають різним соціальним верствам, професіям та типам обличчя. Незважаючи на ці жорсткі приписи, ідеально підібраний капелюх мав остаточно підкреслити унікальні фізіогномічні та статусні характеристики свого власника.

Спостерігалася чітка вікова стратифікація: молоді, енергійні чоловіки віддавали перевагу меншим за розміром капелюхам із вузькими полями, які хвацько розташовувалися вище на голові або злегка набакир. Натомість старші, поважні джентльмени зазвичай виглядали набагато витонченіше й солідніше в капелюхах із ширшими полями, вищими туліями (коронами) та в стриманіших, темніших відтінках. Щоб задовольнити цей попит, у кожному британському місті успішно працювала не одна галантерея чи капелюшна майстерня, яка виготовляла та формувала капелюхи відповідно до унікальних анатомічних уподобань своїх найвимогливіших клієнтів.

---

⁴⁵ Vintage Dancer. Edwardian 1900s-1910s Men's Fashion Overview [Electronic resource]. URL: <https://vintagedancer.com/1900s/edwardian-1910s-historical-mens-fashion-and-clothing-an-overview/>

Проте, незважаючи на демократизацію моди, найбажанішими, найвищими за статусом залишалися шовкові циліндри. Вони функціонували як абсолютний символ непорушної офіційності та респектабельності, потужно підкреслюючи елітарний статус власника на найважливіших соціальних подіях. Якщо всі вищезгадані капелюхи та кепки слугували проявом «модних нововведень та унікальності», то вічною «класикою» для справжнього джентльмена залишався саме чорний шовковий циліндр.⁴⁶

Історично він був невід'ємним, обов'язковим компонентом офіційного чоловічого вбрання як для денних візитів, так і для вечірніх балів. Однак із плином часу, під тиском прискореного ритму життя, популярність поєднання громіздкого циліндра з денними повсякденними костюмами поступово зменшилася, невідворотно поступившись місцем більш практичним капелюхам дербі (котелкам) та різним іншим ергономічним моделям із жорсткого фетру. Тим не менш, вечорами від поважного чоловіка, як і раніше, безапеляційно очікувалося, що він надягає блискучий чорний шовковий циліндр із високою короною (тулією). Для молодих чоловіків ця тулія могла бути трохи коротшою, а сам капелюх неодмінно прикрашався широкою, фактурною стрічкою з муарового шовку або тонкої вовни вікуньї. Класична корона циліндра мала злегка розширену, розкльошену верхівку та закручений край полів розміром приблизно два дюйми. Хоча традиційний циліндр свято зберігав свій стандартний силует, чоловіки все ж мали можливість пограти з варіаціями його геометрії, замовляючи у майстрів вищі чи коротші фасони, експериментуючи з ширшими полями, вузькими жорсткими рулонами окантовки чи м'яко загнутими краями. Вони також досліджували різні кути посадки капелюха на голові, носячи його суворо прямо або з легким, аристократичним нахилом. Як і більшість формальних

---

⁴⁶ Mason P. The English Gentleman: The Rise and Fall of an Ideal. London : Andre Deutsch Ltd, 1992.

капелюхів цього періоду, циліндр зазвичай носили глибоко на голові, так, щоб його передні поля майже тяглися до брів, створюючи зосереджений погляд. Менш формальним родичем циліндра був так званий капелюх із квадратною тулією («square-crowned hat»), виготовлений із жорсткої повсті та прикрашений шовковим або шкіряним ремінцем замість стрічки. Цей специфічний стиль міг похвалитися плоскими полями шириною приблизно два дюйми, елегантно закрученими з боків, і висотою тулії близько 5 з половиною дюймів. У певний час він став справжнім втіленням міської моди, яку молоді клерки та менеджери носили вдень як невіддільну частину свого ділового костюма.

Поступовий світоглядний перехід від жорстких, високих, некомфортних тулій та постійний пошук нових, більш пластичних форм із м'якої повсті неминуче зумовили появу фасонів, що пропонували чоловікам значно більшу свободу самовираження та індивідуалізації. Нове покоління європейців та американців гостро потребувало зручної, практичної альтернативи консервативним циліндрам і жорстким котелкам. Цією революційною відповіддю на запити часу став капелюх-федора. Його поява на модній арені сталася завдяки театральному мистецтву наприкінці XIX століття. Своєю інтригуючою назвою цей м'який головний убір зобов'язаний однойменній гучній п'єсі «Федора» («Fédora»), написаній видатним французьким драматургом Віктор'єном Сарду. Головну роль російської княгині Федори Ромазової у цій виставі блискуче виконувала знаменита світова акторка Сара Бернар. Саме вона епатажно вийшла на театральну сцену в м'якому фетровому капелюсі з характерною вм'ятиною, миттєво зробивши його об'єктом бажання по обидва боки океану. Капелюхи фасону федора виготовлялися з напівжорсткої хутряної повсті високої якості та відрізнялися впізнаваною центральною вм'ятиною на тулії, бічними виїмками (защипами) для зручного захвату пальцями та м'яко закрученими полями. Деяко гостріший дизайн, який спочатку за звичкою називали «альпійськими

капелюхами» через їхні глибоко пом'яті тулії, досить швидко втратив масову прихильність, тоді як класична федора з більш плавними, рівними пропорціями продовжила своє переможне існування і стала класикою ХХ століття. Хоча циліндр і котелок усе ще залишалися найпоширенішими формами британських головних уборів (перший суворо поєднувався з вечірніми формальними ансамблями), федора впевнено відвойовувала позиції. Якщо протягом 1890-х років капелюх-котелок міг бути навмисно високим, щоб візуально підкреслити вузький, витягнутий, ідеально покроєний силует джентльмена, то незабаром низький м'який капелюх із поздовжньою складкою спереду назад ставав дедалі більш стильним і бажаним вибором. Король Едуард VII, перебуваючи ще у статусі принца Уельського, особисто популяризував інший розкішний варіант м'якого фетрового капелюха, який отримав назву «гомбург» («Homburg»).

Окрему модну лінію представляли так звані капелюхи-телескопи («telescope hats»). Ці головні убори мали специфічну овальну форму тулії. Їхні боки можна було оформляти м'яким, плавним скручуванням або формувати у вигляді пласкої геометричної «каструлі», яка додатково мала тонкий, ледь помітний вигин ззаду. Ближче до 1910 року серед денді шаленої популярності набув фасон із одностороннім підйомом полів, який у модних колах іноді романтично називали «французьким стилем». Подібно до пластичної федори, капелюхи-телескопи були доступні в надзвичайно багатій колірній палітрі, щоб задовольнити найвибагливіші вподобання стильно одягнених молодих чоловіків; серед популярних відтінків фігурували благородне срібло, перли, колір хутра нутрії та глибокі темні тони.

З настанням спекотного літа міський дрескод кардинально змінювався: чоловіки масово відмовлялися від теплих фетрових і хутряних капелюхів, з полегшенням замінюючи їх на легкі солом'яні та суконні аналоги. Найпопулярнішим і

найвпізнаванішим солом'яним капелюхом тієї епохи став жорсткий капелюх-канотьє («boater hat»). Ці незламні, щільно сплетені солом'яні капелюхи з пласким верхом і пласкими полями обов'язково декорувалися різнокольоровими смугастими репсовими стрічками.⁴⁷ Кольори цих стрічок ніколи не були випадковими: вони виконували функцію соціального паспорта, найчастіше точно відповідаючи геральдичним кольорам коледжу, закритого клубу чи улюбленої спортивної команди з веслування. Висота тулії канотьє була відносно короткою, що компенсувалося надзвичайно широкою стрічкою, зав'язаною в акуратний плаский бант. Серед розмаїття літніх головних уборів саме солом'яні капелюхи цінувалися найвище, оскільки вони були безпрецедентно легкими, зручними, захищали від сонця й виглядали бездоганно стильно. Окрім класичного жорсткого канотьє, ринок пропонував ще безліч солом'яних варіацій. Наприклад, концепція тулії «телескоп» стала абсолютно природним та ергономічним підходом для соломоплетіння. Не менш статусними і дорогими були панамки (особливо фасону «Optimo» із центральним рубчиком), а також літні версії федори, сплетені з рослинних волокон. Більшість елітних солом'яних виробів віртуозно плели з дуже тонкої, невагомої та світлої еквадорської соломки, яку для контрасту прикрашали темними стрічками. Згідно з неписаними, але суворими правилами лондонського етикету, сезон носіння солом'яних капелюхів офіційно розпочинався лише з середини травня і завершувався з першими осінніми холодами.

Спускаючись від головних уборів нижче, варто наголосити, що захист і бездоганне естетичне оформлення комірцевої (шийної) зони залишалися окремим, надзвичайно важливим і регламентованим аспектом чоловічого вікторіанського етикету. Наприкінці 1830-х років типова чоловіча краватка

---

⁴⁷ Sport and Fashion: The Rise of Casual Menswear in Britain, 1890–1914 // Textile History. 2007. Vol. 38, Iss. 1.

(«cravat») являла собою просту, але об'ємну смужку білого мусліну, яку майстерно складали у вигляді вузької стрічки та кілька разів щільно обмотували навколо шиї. Ця довжина дозволяла джентльменам формувати спереду різноманітні, часом дуже химерні вузли, демонструючи свою майстерність. Проте з плином часу, для денного ділового ансамблю дедалі популярнішим і практичнішим матеріалом ставав гладкий чорний шовк, який використовувався нарівні з однотонними та принтованими (візерунчастими) кольоровими шовковими тканинами. Суворою альтернативою м'якій краватці слугувала жорстка, попередньо зафіксована пов'язка — так званий «сток» («stock»). Цей аксесуар імітував ідеальну гладкість, міг доповнюватися готовим бантом спереду або ж лаконічно носитися без нього. Білі шийні тканини, які були надто мазкими в умовах індустріального міста, рідко використовувалися у повсякденному, діловому гардеробі; аж до кінця 1840-х років білий колір залишався абсолютною, непорушною прерогативою виключно формального вечірнього одягу.

Попри те, що після 1840-х років у вечірній моді набули певного поширення елегантні чорні краватки (особливо з появою смокінгів), сліпучо-білий колір шийних аксесуарів залишався незмінним, «золотим» стандартом для повного парадного вбрання («full dress» або «White Tie») аж до самого кінця вікторіанської епохи, незалежно від конкретного фасону чи крою піджака. У 1840-х роках суттєво еволюціонували й самі способи зав'язування краваток: архітектура аксесуара змінилася так, що сама основа краватки (та частина, що охоплювала шию) стала значно вужчою, тоді як центральний бант або фронтальний вузол пропорційно збільшилися в об'ємі, привертаючи до себе головну увагу. Серед творчої еліти та денді іноді практикувався стиль, коли велику хустку зав'язували навмисно недбало, вільно, на кшталт об'ємного шарфа; за такого богемного стилю тканина повністю заповнювала V-подібний виріз жилета і для надійності додатково фіксувалася коштовною декоративною

шпилькою. Протягом наступних десятиліть (1870–1880-ті роки) у моді остаточно утвердився новий, більш структурований фасон краватки у вигляді фігурної стрічки з розширеними, лопатоподібними кінцями, яка щільно і комфортно охоплювала шию та зав'язувалася спереду в масивний вузол або симетричний бант.⁴⁸

У ту ж епоху підтяжки («braces»), які первісно виконували суто утилітарну функцію підтримки штанів, несподівано стали одним із найбільш декоративних та інтимних аксесуарів у прихованій чоловічій моді. У 1830–1840-х роках елітні підтяжки виготовляли з міцного полотна, яке вручну щедро прикрашали різнокольоровим шовком, вишивкою і обов'язково підкладали гладким шовком зсередини для комфорту. Згодом ця декоративна тенденція перейшла на використання тонкої вовни для вишивки складних орнаментів. Класичні підтяжки того часу склалися з двох окремих, нез'єднаних смуг, які закінчувалися шкіряними ремінцями з петлями для гудзиків на штанах, причому один кінець кожної смуги легко регулювався по довжині за допомогою металевої пряжки. Лише у другій половині ХІХ століття з'явилися більш сучасні підтяжки з Х-подібним або Y-подібним з'єднанням на спині, проте консервативні журнали мод навіть у 1860-х роках продовжували наполегливо публікувати інструкції з власноручного виготовлення підтяжок попереднього, роздільного типу. Як зазначали тогочасні оглядачі етикету: «Будучи невід'ємним елементом джентльменського вбрання, підтяжки часто цінуються насамперед за їхню якісну, бездоганну конструкцію». З розвитком текстильної промисловості підтяжки почали масово виготовляти з еластичного трикотажу та практичної бавовни. Окрім підтяжок, центральним візуальним елементом композиції остаточно починала ставати краватка. Наступна, едвардіанська епоха

---

⁴⁸ Shrimpton J. Victorian Fashion. Oxford : Shire Publications, 2016. 64

ознаменувалася справжнім вибухом різноманіття форм і стилів чоловічих краваток, що чутливо відображали як вимоги нового, швидшого часу, так і індивідуальні смаки споживачів.

Незважаючи на інновації, багато фасонів, успадкованих із вікторіанської епохи, все ще залишалися на піку популярності. Наприклад, краватка-пластрон (або краватка-пуф / «puff tie»).⁴⁹ Вона мала вузьку шийну частину і широкі, прямокутні кінці; її віртуозно зав'язували у вузол і перехрещували спереду на грудях. Вузол розташовувався відносно низько — приблизно на два дюйми нижче від лінії коміра, щоб надійно утримувати дві частини тканини разом, а довгі, об'ємні клапани (кінці) акуратно заправлялися (ховалися) всередину жилета або за пояс сорочки, щоб створити ідеально охайний, монолітний загальний вигляд. Такі краватки-пуфи могли бути по-справжньому «галактичного» розміру із надзвичайно широкими, екстравагантними клапанами, або ж мати більш стриманий, звичайний розмір із шириною тканини від 3 до 13 дюймів. Ще одним надзвичайно популярним і революційним шийним аксесуаром у цей період стала краватка Тек («Tuck tie»), яка геніально поєднувала бездоганний модний вигляд із небаченим раніше комфортом у використанні.

Краватка Тек, названа на честь шанованого герцога Текського, була розумно переглянута, готовою ітерацією вільної краватки. Цей інноваційний дизайн мав попередньо сформований, акуратний невеликий вузол, що супроводжувався широкими прямокутними клапанами тканини, які були дещо коротшими, ніж у класичної вільної краватки. З наближенням нового десятиліття краватка Тек набувала все більшої масової популярності, а її клапани поступово стали довшими, ширшими та більш звуженими донизу — візуально наближаючись до

---

⁴⁹ History of Menswear [Electronic resource] // Britain's Best Guides. URL: <https://britainsbestguides.org/blogs/history-of-menswear/>

силуету звичайної сучасної краватки-самов'яза (з класичним вузлом «four-in-hand»). Існували два основні різновиди готових краваток Тек: на жорсткому щитку («Shield bow») та на стрічці («Band bow»). Модель на щитку мала два розширення, зроблені з твердого матеріалу (наприклад, інноваційного на той час целулоїду або картону), які були призначені для швидкого і надійного кріплення аксесуара безпосередньо за коміром сорочки без необхідності його зав'язувати. Модель на стрічці просто накладали на голову, затягуючи і закріплюючи готовий вузол навколо шиї під коміром.

Серед шийних аксесуарів, призначених виключно для холодної пори року, окреме, почесне місце займало зимове кашне («muffler») — надзвичайно функціональний і водночас глибоко стильний елемент зимового образу джентльмена.⁵⁰ Зимове кашне являло собою специфічну форму теплої краватки-шарфа, яка використовувалася виключно в морозний сезон. Як правило, цей аксесуар був двостороннім, відшитим із щільного шовку або вовни, і іноді додатково підбивався м'якою тканиною чи тонким хутром для максимального акумулювання тепла. Горловина (шийна частина) такого кашне була значно вужчою за кінці, які мали широке, лопатоподібне або пряме закінчення. Цей шарф був призначений для розташування поверх високого коміра сорочки, а вище на шиї його елегантно перехрещували спереду. Після цього широкі кінці кашне надійно ховали (заправляли) глибоко всередину теплового пальта чи зимового жилета, що створювало непереборний бар'єр для крижаного вітру і водночас слугувало вишуканим декоративним акцентом верхнього одягу.

3.4 Завершальні елементи образу: рукавички, тростини та окуляри

---

⁵⁰ History of Menswear [Electronic resource] // Britain's Best Guides. URL: <https://britainsbestguides.org/blogs/history-of-menswear/>

Дослідження матеріальної культури британського джентльмена логічно завершується аналізом таких важливих деталей, як рукавички та тростини. Ці предмети, які сьогодні здаються суто декоративними або й зовсім архаїчними, пройшли довгий шлях еволюції. Звичка захищати руки відома ще з античних часів: рукавички використовували вавилоняни, євреї та греки. Проте історичною батьківщиною класичної рукавички дослідники найчастіше називають Персію. Суворий гірський клімат і холодні вітри змушували місцеве населення ховати долоні від негоди. Відомо, що за часів царя Дарія рукавички вже були звичною частиною гардероба, причому історичні джерела вказують, що їх «носили як простолюдни, так і знать».

У середньовічній Європі виготовлення рукавичок поступово перетворилося на шановане ремесло, покровителькою якого у Франції вважалася Свята Анна. Якщо спочатку це був засіб захисту від холоду, то вже за часів англійського короля Генріха VIII багато оздоблені рукавички стали показником статусу. Їхня вартість була настільки високою, що заможні люди показово носили їх не на руках, а вішали на пояс своїх пажів під час урочистостей, аби привернути увагу публіки до своїх статків.⁵¹Згодом, у вікторіанську епоху, правила змінилися: щоденне носіння рукавичок для міського чоловіка стало суворою необхідністю. Денні моделі шили з темної шкіри або цупкої тканини, щоб приховати вуличний пил та захистити руки від бруду індустріального міста. Для вечірніх виходів та балів, навпаки, визнавалися лише ідеально білі рукавички.

Поводження з цим аксесуаром вимагало знання тонкощів етикету. Джентльмен завжди знімав рукавички, коли сідав за стіл, збирався палити або відпочивати. Заходячи до приватної резиденції, рукавички разом із головним убором зазвичай залишали в передпокої. Дизайн виробів також диктувався їхнім призначенням.

---

⁵¹ The Gentlemen's Book of Etiquette and Manual of Politeness. 1860

Для верхової їзди, важкої роботи або в зимові місяці обирали фасон *Gauntlet* — подовжені рукавички з широкими манжетами-крагами. У міському повсякденні переважали короткі шкіряні рукавички (найчастіше з тонкої шкіри козенят — лайки), що застібалися на зап'ясті на один гудзик. Зимові варіанти утеплювали хутром зсередини, а іноді й декорували ззовні, акуратно стягуючи хутрянний ворс у невеликі пучки.

З розвитком техніки на початку ХХ століття виникла потреба в нових формах. У 1910-х роках, із поширенням автомобілів, з'явилися спеціальні водійські рукавички. Вони були довгими та щільними, надійно захищаючи руки водія від вітру й бруду у відкритих кабінах. Якщо в першому десятилітті виробники дбали переважно про захист, то в епоху «Ревучих двадцятих» на перший план знову вийшла мода, але вже в іншому прочитанні. Вузькі моделі, що сиділи «як друга шкіра», поступилися місцем просторішим виробам, що гармоніювало з більш вільним кроєм чоловічих костюмів того часу. Спортивний стиль життя зробив популярними товсті, фактурні матеріали: наприклад, рукавички зі свинячої шкіри з характерними «ямочками» або ж моделі з оленьчої шкіри, яка раніше вважалася матеріалом для нижчих класів, але тепер, завдяки своїй еластичності та грубуватому вигляду, ідеально вписалася в образ активного чоловіка.

Проте, якщо рукавички з часом демократизувалися, то тростина залишалася тим елементом образу, який без слів декларував соціальний статус свого власника.

Як зауважив Оноре де Бальзак:

«Про розум людини можна здогадатися по тому, як вона носить свою тростину».

Сьогодні цей предмет асоціюється переважно з медициною або туризмом (як опора чи трекінгова палиця), але в ХІХ столітті вміння поводитися з тростиною

вважалося мистецтвом. Залежно від жестів і того, як чоловік тримав палицю, суспільство формувало про нього враження.

Свій родовід джентльменська тростина веде від звичайного пастушого посоха, який слугував опорою та зброєю мандрівникам. Перші міські варіанти часто виготовляли з ротангу або бамбука. З часом матеріал дав назву самому виробу (англійське *cane* означає тростину або очерет).⁵² Уже в XVI ст вона міцно закріпилася як символ аристократичної елегантності. Варто розрізнити два поняття, які нині часто плутають: «палиця» зазвичай мала практичне призначення і виготовлялася з цільного дерева, тоді як справжня «тростина» складалася з гнучких сегментованих матеріалів (бамбук, ротанг, малакка) і слугувала модним доповненням вбрання. У XVIII–XIX століттях використання декоративних тростин обросло суворими правилами. Вважалося вкрай нечемним носити її під пахвою, спиратися на неї під час розмови, волочити по бруківці або жваво розмахувати нею. Видання *Tatler* ще 1702 року іронізувало, що лондонським джентльменам слід видавати спеціальні ліцензії на право носити палиці, аби ті дотримувалися пристойності.

Але окрім статусу, лондонські вулиці диктували потребу в безпеці. Тростина швидко набула гібридної функції, ставши прихованою зброєю для захисту себе та своїх супутниць від грабіжників. Найбільшої популярності набули тростини-мечі.⁵³ Їх носили як дуелянти, так і цілком мирні громадяни: у разі нападу в темному провулку така зброя ставала несподіванкою для нападника. Конструкція передбачала використання всіх трьох частин: гострого клинка, руків'я та самих піхов (основи тростини), які зазвичай виготовлялися з міцного матеріалу і

⁵² M.S. Rau. Hidden in plain sight: weapon canes [Electronic resource]. URL: <https://rauantiques.com/blogs/canvases-carats-and-curiosities/weapon-cane> (date of access: 24.03.2025).

⁵³ The Cane Masters. A Tool of History, a Weapon for the Present [Electronic resource]. URL: <https://canemasters.com/blogs/news/a-tool-of-history-a-weapon-for-the-present> (date of access: 24.03.2025).

служували потужною дубинкою. Щоб клинок не випав випадково, майстри оснащували такі вироби надійними внутрішніми замками-тригерами.

З еволюцією стрілецької зброї з'явилася ще більш технологічна вариція — тростина-пістолет. Існує версія, що першими замовниками таких пристроїв були заможні браконьєри, яким потрібна була непомітна зброя, щоб не привертати увагу лісових рейнджерів чи поліції.⁵⁴ Незабаром ця ідея захопила й міських жителів.⁵⁵ Хоча майстри у Франції та Англії роками експериментували з прихованими механізмами, справжній комерційний успіх прийшов із-за океану. У 1858 році Джон Ф. Томас, інженер компанії *Remington Arms*, отримав патент на вдосконалену тростину-рушницю. Її головна інновація полягала в тому, що весь ударно-спусковий механізм функціональної однозарядної гвинтівки був повністю захований усередині корпусу.

Європейські зброярі — такі як Отто Райх (1882), Карл Вагнер (1883) чи Адольф Лінднер (1887) — також патентували власні конструкції, інколи запозичуючи ідеї один у одного. У моделі Лінднера, наприклад, ударно-спусковий механізм вкручувався прямо в рукоятку, а крихітна кнопка спереду виконувала роль спускового гачка. Стріляли з таких пристроїв переважно патронами малого калібру (5,6 мм) або револьверними набоями. Дерев'яний корпус добре поглинав звук, роблячи постріл відносно тихим, а вага тростини майже нівелювала віддачу⁵⁶.

Щоб зброя була легкою і міцною, її найчастіше виточували з горіхового дерева. У середньому така стрілецька тростина важила близько 350–400 грамів. Користування нею вимагало вправності: джентльмен мав тримати її на відстані

---

⁵⁴ Police Intelligence // Morning Post. 1886. 13 January. P. 6.

⁵⁵ Cunningham A. C. The cane as a weapon. Washington, D.C. : National Capital Press, Inc Book Manufacturers, 2020. 25 p.

⁵⁶ Lawson D. C. The Useful Sword Cane [Electronic resource] // American Knife and Tool Institute. URL: <https://www.akti.org/> (date of access: 05.04.2025)

приблизно третини від руків'я, спрямувавши великий палець донизу. Такий хват забезпечував правильний баланс, дозволяючи за секунду зробити постріл або використати тростину для завдання ударів у ближньому бою.

Підсумовуючи, тростина англійського джентльмена доби модерну була не просто красивою річчю. Це був багатогранний предмет, що поєднував у собі вимоги етикету, показник статусу та цілком утилітарний засіб самозахисту. Її шлях від пастушого посоха до вишуканої зброї є яскравим свідченням того, як технічний прогрес та соціальні умови епохи здатні трансформувати найпростіші побутові речі.

РОЗДІЛ 4 ВИДИ ТА ТИПИ КОСТЮМІВ

4.1. Костюм для активного способу життя

У другій половині XIX століття чоловічий гардероб зазнав відчутних змін: спортивний одяг почав дедалі активніше диктувати нові правила стилю. Для морських прогулянок, яхтингу чи гри в теніс джентльмени все частіше обирали легкі смугасті фланелеві сорочки. А для відпочинку на узбережжі або неформальних заміських поїздок справжнім хітом стала коротка двобортна куртка-риффер (reefer jacket). Якщо ж ішлося про полювання чи активне дозвілля, беззаперечним фаворитом залишалася твідова норфолкська куртка (Norfolk jacket): її впізнавані вертикальні складки та пояс не лише виглядали стильно, а й дарували таку бажану свободу рухів. Трохи згодом масштабний «велосипедний бум» лише закріпив цей тренд, породивши безліч нових варіацій норфолкських костюмів та вкорочених риферів.⁵⁷

З часом межа між міським і заміським одягом почала стиратися. Елементи спортивного стилю непомітно, але впевнено проникали в повсякденну міську моду. Справжньою революцією наприкінці XIX століття стала поява піджачного лаунж-костюма (lounge suit). Для британських чоловіків це означало довгоочікуване звільнення від жорстких вікторіанських силуетів на користь гнучкості, універсальності та комфорту, притаманних епосі модерну. До таких змін суспільство підштовхнула ціла низка факторів: стрімка урбанізація, посилення впливу середнього класу, розвиток фабричного виробництва тканин, а головне — новий, суто прагматичний погляд на життя.

---

⁵⁷ A Suitable Wardrobe. The Norfolk Jacket – A History [Electronic resource]. URL: <https://asuitablewardrobe.dynend.com/2006/10/the-norfolk-jacket-a-history.html>

Спочатку лаунж-костюм сприймали суто як розслаблений одяг для заміського відпочинку, прогулянок чи легких спортивних занять на природі. Проте вже в 1890-х роках ця модель масово вийшла на вулиці міст, назавжди змінивши уявлення про те, як має виглядати чоловік удень⁵⁸. Секрет успіху крився в крої: прямі штани, жилет, класична сорочка та вільний (без жорсткого приталеного шва) однобортний чи двобортний піджак дарували безпрецедентний комфорт. Такий ансамбль легко адаптувався майже до будь-якої ситуації. Недарма сучасники називали лаунж-костюм «містком між аристократичним шиком і новою буржуазною практичністю».

Звісно, нова філософія свободи рухів потребувала і відповідного взуття. Щоб образ був цілісним, джентльмени почали носити легке біле парусинове взуття, яке спочатку розробляли спеціально для крикету, тенісу та вітрильного спорту. Водночас для інтенсивніших навантажень існували свої рішення: універсальні шкіряні оксфорди на низькому каблучці чудово підходили для велопогулянок, бігу чи навіть боксу. А от для верхової їзди або мандрівок перетятою місцевістю чоловіки обирали міцні високі черевики без шнурівки — їх було зручно швидко взувати та знімати.

Захоплення вікторіанців легкою атлетикою та рухливими іграми стало потужним рушієм для взуттєвих інновацій. Постійна потреба в зручному екіпіруванні стимулювала створення абсолютно нового типу взуття: його шили з міцної тканини (іноді зі шкіряними вставками) та садили на гнучку підошву з вулканізованої гуми. Згодом ці попередники сучасних кедів стали відомими на всю країну як плімсоли (plimsolls).

---

⁵⁸ Sport and Fashion: The Rise of Casual Menswear in Britain, 1890–1914 // Textile History. 2007. Vol. 38, Iss. 1

Підсумовуючи, можна зазначити, що спортивний костюм епохи модерну став чимось більшим, ніж просто одягом для дозвілля. Він втілював у собі прагнення нового покоління англійців до комфорту, динаміки та універсальності, назавжди подруживши вишукану естетику з повсякденною практичністю.

4.2 Особливі костюми (новорічні, весільні)

Наприкінці XIX та на початку XX століть чоловічий святковий одяг у Великій Британії, зокрема той, що призначався для новорічних урочистостей або весільних церемоній, перестав бути просто вбранням, остаточно трансформувавшись у потужний символ стриманої пишноти, суворих поведінкових правил та беззаперечного соціального рангу. Для представників вищого та заможного середнього класів зимовий соціальний сезон, і особливо новорічні святкування, передбачав безперервну низку грандіозних балів, офіційних прийомів та звань вечерь, кожна з яких вимагала бездоганного, математично точного дотримання вечірнього дрес-коду.⁵⁹ Фундаментальним елементом, що складав основу цього неписаного, але суворого кодексу, виступав фрак. Конструктивно він являв собою складне чорне пальто (вечірній піджак), відшите з найтоншої камвольної вовни або високоякісних тканин із додаванням хутра.

Його характерною архітектурною особливістю були довгі фалди («хвости»), що спадали ззаду до рівня колін, та різко вкорочений до лінії талії перед, який щедро прикрашали вишуканими шовковими лацканами. Цей урочистий ансамбль органічно доповнювали надзвичайно облягаючі чорні штани, оздоблені вздовж зовнішнього шва одинарними або подвійними шовковими смужками — лампасами. Світлим композиційним центром образу слугувала біла крохмальна сорочка з жорсткою, ідеально випрасуваною манішкою та високим знімним

---

⁵⁹ McNeil P., Karaminas V. *The Men's Fashion Reader*. Oxford : Berg Publishers, 2009. 528 p

коміром-стійкою, поверх якої обов'язково одягався білий жилет, виготовлений із бавовни піке або гладкого шовку. Завершували цей еталонний образ власноруч зав'язана джентльменом біла краватка-метелик та чорні лаковані туфлі-оксфорди або спеціальні бальні туфлі на надзвичайно тонкій шкіряній підшві⁶⁰.

У соціокультурній ієрархії британської моди фрак вважався найвищим, безапеляційним елементом вечірнього одягу: він без зайвих слів підкреслював не лише солідний майновий стан свого власника, а й бездоганний рівень його виховання, скрупульозне дотримання етикету та органічну приналежність до закритого аристократичного середовища. До цього базового костюма висувалися надзвичайно суворі вимоги щодо аксесуарів, які мали формувати єдиний стилістичний текст. У нагрудній кишені фрака мала бездоганно лежати правильно складена шовкова або лляна хустка; на жилеті надійно кріпився дорогий кишеньковий годинник на металевому (найчастіше золотому чи срібному) ланцюжку.

Публічний вихід у світ обов'язково супроводжувався чорним шовковим або високоякісним фетровим циліндром та тростиною з майстерно декорованою ручкою. Обов'язковими маркерами бездоганного смаку також вважалися тонкі чорні шовкові шкарпетки, розкішні перламутрові або срібні запонки та ідеально підігнаний по фігурі, підкреслено білий жилет. Архітектоніка крою вечірнього піджака була цілеспрямовано розроблена для візуальної корекції чоловічої постави. Кравці використовували спеціальні техніки конструювання, зокрема вшивання наплічників, щоб створити ілюзію вузьких плечей, підкреслити тонку талію та сформувати злегка розкльошену лінію стегон, що робило силует максимально мужнім і монументальним. Накрохмалені сорочки оснащувалися

---

⁶⁰ V&A Museum. Search the Collections: Men's Fashion 1890–1914 [Electronic resource]. URL: <https://collections.vam.ac.uk/search/>

знімними комірами-стійками, що надійно застібалися за допомогою перламутрових гудзиків або спеціальних ювелірних шпильок. Вечірні рукавички, виготовлені з найтоншої лайкової шкіри (зі шкіри козенят) або білої бавовни, мали бути ідеально чистими та ретельно випрасуваними. Окрім срібних чи золотих запонок та перлинних шпильок для манішки і метелика, на лацканах фрака іноді розміщували мініатюрні значки або стрічки орденів, якщо це дозволяли протокольні правила конкретного заходу.

Для захисту від лондонської холоднечі під час переїздів на новорічні бали джентльмени одягали довгі чорні пальта класичних фасонів — честерфілд або інвернес, які часто вирізнялися аристократичним оксамитовим коміром. Цей вечірній образ утеплювали світлими шовковими або м'якими вовняними шарфами, які бездоганно гармоніювали з білим жилетом та рукавичками. Дрескод тієї епохи охоронявся суспільством надзвичайно ревно. Будь-які яскраві кольори чи нестандартні, ексцентричні деталі на фраках чи смокінгах були абсолютно неприпустимими.

Порушення етикету — наприклад, одягнена з фраком чорна краватка-метелик (яка призначалася виключно для менш формального смокінга) або неправильно підібране повсякденне взуття — сприймалося вищим світом як кричущий знак невихованості та відкрита неповага до багатовікових традицій.⁶¹ Усвідомлюючи ці високі репутаційні ризики, кожен чоловік надзвичайно ретельно планував свій святковий образ — або в тісній багатомісячній співпраці зі своїм особистим кравцем, або, за потреби, користуючись послугами салонів прокату формального одягу, що було дуже поширеним, економічно виправданим явищем серед молоді та студентства. Соціальне значення новорічного вечірнього костюма важко переоцінити, адже він виступав візуальним показником абсолютної ввічливості

---

⁶¹ Etiquette for gentlemen. 3rd ed. Philadelphia : Lindsay and Blakiston, 1846. 236 p

та поваги до господарів і гостей свята, а також слугував невіддільною частиною ритуалів дорослішання та успішного утвердження молодого людини в елітарному суспільстві. Ця естетика розкоші та абсолютного порядку чудово збережена на численних історичних фотографіях та ілюстраціях епохи, де чоловіки у бездоганних фраках або смокінгах, озброєні циліндрами та білими рукавичками, велично постають на тлі розкішних святкових інтер'єрів.

Проте на початку ХХ століття до суворого пишноти фрака додався новий, дещо демократичніший елемент — смокінг («Dinner Jacket»), який джентльмени почали радо носити в більш неформальній обстановці, як-от на закритих новорічних вечірках чи під час приватних зустрічей у чоловічих клубах. Смокінг являв собою чорне або темно-синє пальто (піджак) широкого й округлого крою, що доходив до лінії талії або середини стегна, із вишуканими шовковими шалевими або гостроносими (загостреними) лацканами.⁶² Його комбінували з чорними штанами в одну шовкову смужку, білою сорочкою (яка вже допускала використання як жорсткого, так і м'якого відкладного коміра), чорною краваткою-метеликом і чорним жилетом або широким поясом-каммербандом. Часто цей ансамбль доповнювали не лише класичними лакованими туфлями, а й розкішними оксамитовими сліперами (домашніми капцями) з індивідуальною вишивкою.

Смокінг, на відміну від консервативного фрака, став точним показником ступеня офіційності заходу: головні державні бали незмінно вимагали носіння фрака, тоді як менш офіційні, приватні випадки легітимізували використання зручнішого смокінга. Тканини для вечірніх костюмів відбиралися винятково найкращої якості: важка чорна або темно-синя вовна для основи піджаків, натуральний шовк

---

⁶² The Trench Coat Made Its Mark [Electronic resource] // Smithsonian Magazine. URL: <https://www.smithsonianmag.com/history/trench-coat-made-its-mark-world-war-i-180955397/>

для лацканів та декоративної обробки (плетіння кошиком, смуги, діагональ), а також найтонша бавовна або шовк для пошиття сорочок і жилетів. На відміну від фракa, смокінг дозволялося сміливо поєднувати з білими, чорними чи навіть сіро-блакитними парадними сорочками (як однобортними, так і двобортними), а також використовувати не лише чорні, а й білі краватки-метелики.

Історичне коріння цього нового вечірнього піджака сягає середини ХІХ століття. Так само, як фрак еволюціонував від утилітарного сільського вбрання для верхової їзди до міського повсякденного і, зрештою, до офіційного вечірнього одягу, змінився і його наступник — укорочений піджак.

У вікторіанську епоху британські та американські чоловіки дедалі більше часу проводили на свіжому повітрі, активно займаючись полюванням, верховою їздою та тривалими прогулянками, що вимагало значно практичнішого й рухливішого одягу. Відтак талановиті англійські кравці ще у 1850-х роках розробили короткий формальний піджак (попередник сучасного жакета), який суттєво полегшував рухи і не сковував тіло. Згодом цей інноваційний варіант трансформувався у довгі фланелеві пальта та ранкові костюми, які тісно асоціювалися з офіційним денним дрес-кодом.

Піджак для відпочинку поступово виокремився в самостійний, незалежний елемент гардероба: заможні сільські джентльмени почали використовувати його як комфортну альтернативу жорсткому офіційному вбранню, адже його м'яка та еластична тканина гарантувала неабиякий комфорт навіть за умов тривалого носіння. Кодифікація нового обіднього піджака отримала своє найвище підтвердження, коли його схвалив старший син королеви Вікторії — принц Уельський, відомий на всю Європу своєю пристрастю до елегантного, але комфортного стилю. У 1865 році майстри знаменитого ательє з вулиці Севіл-Роу, компанія «Henry Poole & Co.», виготовили для 24-річного майбутнього короля

Едуарда VII ранній прототип смокінга, який він почав регулярно носити на неформальних вечерях у своєму замському маєтку Сандрінгем. Згідно зі збереженими бухгалтерськими книгами цієї престижної фірми, принц замовив саме «синій шовковий смокінг» та відповідні штани до нього⁶³. Згодом, уже в епоху правління Едуарда VII, денді почали ще сміливіше експериментувати, свідомо обираючи для вечірнього гардероба двобортні пальта та штани середньо-сірого або насиченого темно-синього кольору замість традиційних, консервативних чорних. А в літній період, особливо під час подорожей у тропічному кліматі, чоловіки зазвичай носили розслаблений білий смокінг. Такий сміливий вибір став абсолютно типовим для престижних прибережних курортів, де швидко прижилася ця неофіційна, літня мода. Взуттям до такого ансамблю слугували класичні лаковані шкіряні черевики на шнурівці або стильне взуття з білим верхом і чорними шнурками. Крім того, сірі або сліпучо-білі парусинові туфлі (кеди/плімсоли) часто поєднували з легкими черевиками чи оксфордами на низькому каблучці, що забезпечувало максимальний комфорт під час відпочинку.

Незважаючи на поступове, природне пом'якшення вимог до курортного вбрання та вітальну появу зручного спортивного взуття на низькому каблучці, базові принципи формування чоловічого гардероба, закладені ще в епоху Регентства, зберігали свою непохитну актуальність та релевантність і протягом усього вікторіанського періоду. Фундаментальним, непорушним правилом тогочасного етикету залишався суворий, філософський поділ на неформальне вбрання для буденних справ (яке у тогочасній британській термінології позначалося як стан «роздягненості», «undress») та регламентований, парадний одяг для публічних виходів («одягненість», «dress»). Цей поділ був не просто забаганкою моди, а глибоким виявом поваги до суспільства та мав чітко відповідати конкретній

---

⁶³ Дизайн чоловічого одягу : монографія [Електронний ресурс] / Київський університет імені Бориса Грінченка. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10262/1/монографія.pdf>

соціальної ситуації чи часу доби. Статус офіційного денного вбрання незмінно зберігав за собою ранковий костюм («morning dress»). Його базовим елементом виступав сюртук, який вважався виключно офіційним різновидом чоловічого одягу, що його надягали під час ділових зустрічей у місті, на весільних церемоніях або під час таких статусних спортивних подій, як королівські перегони (скачки). Сюртуки виконували гібридні функції легкого пальта або подовженого піджака. Відкладний комір сюртука традиційно оздоблювався тканиною, що гармоніювала з основним кольором виробу. На початку ХХ століття силует плечей сюртука став помітно ширшим, а рукави набули характерних вільних рис едвардіанського стилю. З часом лінія вирізу ставала дедалі коротшою й вужчою, що дозволяло майстерно підкреслити довгі ноги і стрункість фігури. Сюртуки зазвичай відшивалися з чорної або сірої камвольної тканини чи м'якого кашеміру. Саме цей ансамбль стали називати ранковим костюмом за умови, що він був виготовлений із сірої або чорної тканини. Для внесення візуального розмаїття деякі чоловіки (особливо старшого віку) носили в парі з сюртуком штани в дрібну клітинку з характерним візерунком "houndstooth" (гусяча лапка). У холодну погоду такий денний ансамбль доповнювали темним двобортним пальтом фасону «принц Альберт» або витонченим однобортним честерфілдом з оксамитовим коміром. Крім того, денні фраки та сюртуки надзвичайно щільно прилягали до тіла, формуючи бездоганний силует.

Для особливо урочистих подій — великих публічних зборів, балів, відвідування опер чи грандіозних вечерь — чоловіки були безапеляційно зобов'язані перевдягатися у «повний вечірній костюм», або ансамбль «White Tie» («біла краватка»). Сучасні формальні костюми шиють із легкої, дихаючої, але щільної тканини, тоді як у минулому вовняна тканина була значно важчою і грубішою. Це зумовлювало надзвичайну жорсткість виробу та його ідеальну відповідність

строгим соціальним вимогам урочистості й витонченості. Довжина фалд фрака подовжувалася до рівня тіла, при цьому головний візуальний акцент майстерно ставився на лінії талії та подолі піджака. Піджак фрака пропонувався у двох базових варіаціях: або з високими гострими полами, або з більш плавним шалевим коміром. Поділ піджака спереду був спрямований різко донизу, а не відрізаний по прямій лінії. Хоча функціональні гудзики для застібання були відсутні, кравці традиційно розташовували три декоративні гудзики з обох боків відрізу виключно для естетичного оздоблення. Іншим варіантом для менш формальних урочистих випадків залишався «Dinner Jacket», який рідше схвалювали на найбільш офіційних державних прийомах чи великих вечірках, хоча після нищівних соціальних зламів Першої світової війни ці правила поступово і невідворотно змінилися на користь спрощення.

Натомість вечірній одяг залишався абсолютним апогеєм чоловічої елегантності. Ритуал обов'язкового, щоденного перевдягання до вечері був невіддільною і святою практикою для всіх джентльменів, які прагнули відповідати високим стандартам вищого світу. Цю соціальну норму чітко й безапеляційно ілюструє настанова з популярного тогочасного «Посібника з етикету» Рутледжа: «Увечері, навіть у тісному родинному колі, носіть виключно чорне і вдягайте фрак з такою ж ретельністю, ніби очікуєте на гостей.⁶⁴ Якщо маєте синів, привчайте їх до цієї традиції. Саме скрупульозне дотримання подібних дрібниць домашнього етикету і вирізняє справжнього джентльмена». Ця прискіплива, майже маніакальна увага до етикетних дрібниць безпосередньо поширювалася й на всі інші елементи формального ансамблю, зокрема на архітектуру та конструкцію сорочки. Так, у вікторіанську епоху пишні рюші на рукавах та грудях сорочок стали значно менш поширеними, остаточно поступившись місцем делікатним, випрасуваним

---

⁶⁴ The Gentlemen's Book of Etiquette and Manual of Politeness. 1860

складкам як основній формі стриманого оздоблення. Гладкі однотонні сорочки залишалися найпоширенішим вибором аж до 1850-х років; вони вимагали ідеально щільної форми грудей (манішки), щоб безперервно зберігати охайний вигляд під час інтенсивних рухів. Паралельно в конструкції сорочок з'явилися спеціальні люверси для надійної фіксації декоративних елементів, а надзвичайно жорсткі накрохмалені комірці сприяли масовій популярності ювелірних запонок. Логічним і стилістичним продовженням формування формального ансамблю став ретельний підбір шийних аксесуарів, які мали ідеально гармоніювати з новими типами комірців. Стандартним вечірнім одягом спочатку вважалася масивна біла краватка, а потім, ближче до 1860-х років, її витіснила біла краватка-метелик, практично виготовлена з матеріалу, який можна було регулярно прати. Цікаво, що в Північній Америці чорні краватки були однаково прийнятними для вечірніх заходів, але в консервативній Великій Британії їх використовували виключно у найменш формальних випадках. До 1860-х років вечірні краватки-метелики, як правило, були досить вузькими та мали характерні загострені кінці.

Завершувало цей складний багаторівневий образ взуття, що також мало свої жорсткі стилістичні особливості для різних типів костюмів. Спочатку вечірнім взуттям продовжували бути чорні чоботи або туфлі на помітних підборах, хоча тепер їх уже чітко класифікували як лаковане шкіряне взуття. Проте у 1857 році в популярному виданні «Скринька модної танцівниці» офіційно повідомлялося, що «туфлі на підборах вийшли з моди, за винятком державних балів, де носять придворні сукні». Відтоді саме елегантні чоботи (черевики) стали основним, базовим покриттям для ніг. Водночас, якщо взуття формувало надійну базу чоловічого силуету, то його концептуальним, візуальним завершенням незмінно слугував капелюх, формальність якого мала бездоганно відповідати статусу заходу. Так, згідно з авторитетним «Довідником модника» 1839 року, «на танцях

чи великій вечірці головний убір-циліндр є доречним та елегантним; але носити звичайний капелюх у таких ситуаціях, як це роблять деякі незграбні імітатори моди, незграбно та абсурдно».

Згаданий у цитаті «звичайний капелюх» — це і є класичний циліндр, який до 1840-х років здійснив дивовижну трансформацію, перетворившись із швидкоплинної модної новинки на фундаментальний символ статусу для поважних буржуазних чоловіків, як це влучно зазначено в матеріалах Музею Маккорда.⁶⁵ Цей головний убір потужно символізував респектабельність, багатство, гідність і високий соціальний статус: високий та імпазантний, він робив чоловіків візуально вищими та значно «красивішими». Однак, попри шалену популярність чорного циліндра як єдиного прийняттого вечірнього головного убору, він мав і суттєві практичні недоліки: значний дискомфорт у щоденному носінні та надзвичайну схильність до механічних пошкоджень, особливо під час незручного зберігання під сидінням в опері чи тісному театрі. Вирішенням цієї проблеми став винахід, зроблений приблизно 1840 року французьким капелюшником Антуаном Жібю («Antoine Gibus»). Він винайшов складаний циліндр (так званий шапокляк), який завдяки вбудованому пружинному механізму швидко став найпопулярнішим і найзручнішим вечірнім головним убором, обов'язковим для носіння після шостої години вечора. Циліндр (або «top hat»), який спочатку традиційно виготовляли з водонепроникного бобрівого хутра, згодом здобув масову популярність саме серед виробів із блискучого шовку. Цей перехід був зумовлений стрімким розвитком шовкової промисловості, надзвичайно високою вартістю готового виробу, поширенням моди, започаткованої принцом Альбертом у 1850 році, а також екологічним фактором — критичним зменшенням популяції бобрів у Північній Америці до

---

⁶⁵ Vintage Dancer. 1900s Men's Hat Styles [Electronic resource]. URL: <https://vintagedancer.com/1900s/1900s-mens-hat-styles-edwardian-era/>

середини століття. Тому термін «циліндр» поступово почав асоціюватися виключно із шовковим капелюхом.

Що стосується рукавичок, то культура їх носіння також еволюціонувала: використання рукавичок для вечірнього вбрання поступово змінювалося від абсолютно обов'язкового — бо оголена рука без рукавички тривалий час вважалася ознакою вульгарності та низького походження — до простої рекомендації, особливо актуальної під час бальних танців (адже торкатися чистої світлої рукавички дами відкритими, спітнілими пальцями було вкрай недоречно), а згодом і до повністю необов'язкового атрибута. Ця нова, розкута мода на відкриті руки виникла серед представників англійської королівської родини й згодом набула шаленої популярності серед провідних представників вільного американського суспільства.⁶⁶

Історичний розвиток британського костюма, зі всією його складністю та соціальною вагою, надзвичайно яскраво відбився у популярних культурних образах, і найперше — у монументальній постаті геніального детектива Шерлока Холмса. Філософія британського суспільства ґрунтувалася на тому, що одяг відіграє роль віддзеркалення інтелекту. У вікторіанські часи те, як ти виглядав, означало набагато більше, ніж просто твій індивідуальний смак — це сприймалося як пряме відображення характеру, моралі та інтелектуальних здібностей людини.

Саме тому питання зовнішності набувало особливого, магічного значення в суспільстві і навіть стало предметом псевдонаукових досліджень. Англійці вікторіанської епохи були масово одержимі антропометрією та фізіогномікою — наукою про вимірювання людського тіла, де, до прикладу, непропорційно

---

⁶⁶ Styling the 19th Century Gentleman [Electronic resource] // Journal of Antiques. URL: <https://journalofantiques.com/digital-publications/joac-magazine/features/styling-the-19th-century-gentleman/>

високий лоб цілком серйозно розглядали як беззаперечну ознаку видатного інтелекту. Аналогічним чином і якісний, доречний одяг міг багато розказати про гострий розум, високий статус і блискучу освіченість джентльмена ще до того, як про цю людину можна було дізнатися більше з будь-яких інших джерел. Окрім символіки престижного зовнішнього вигляду, одяг відігравав архіважливу роль у процесах маскуванню та створення нових ідентичностей (альтер-его), що особливо яскраво і майстерно помітно у свідомій поведінці літературних персонажів тієї епохи.

За життя Артура Конан Дойла ім'я та феноменально впізнаваний образ Холмса активно використовували для реклами люльок, сорочок, чаю, ірисок і навіть ополіскувача для рота. Ця стійка, безсмертна модна спадщина виглядає ще більш дивовижною та парадоксальною, якщо врахувати, наскільки скупими та стриманими насправді були оригінальні описи одягу в безсмертних творах Конан Дойла. Лонг (відомий ілюстратор образу Холмса для тематичної виставки у Музеї Лондона) детально описує гардероб великого детектива як типове вбрання «сучасного англійського джентльмена. Шинель та простора плащ-куртка були ключовими, незамінними елементами гардероба будь-якого джентльмена Англії того буремного часу». Завдяки шаленій популярності оповідань, театральних п'єс і кінофільмів про Холмса, цей специфічний образ назавжди закріпився в масовій свідомості людства.⁶⁷ Одяг цього видатного персонажа в різних мистецьких ітераціях водночас є абсолютно позачасовим і надзвичайно точно, майже документально відображає дух своєї епохи. Три найвідоміші візуальні втілення Шерлока — оригінальні класичні ілюстрації Сідні Педжета, кінематографічний Безіл Ретбоун у 1930-х роках і сучасний Бенедикт Камбербетч

---

⁶⁷ Chrisman-Campbell K. Sherlock Holmes, Unlikely Style Icon [Electronic resource] // The Atlantic. URL: <https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2014/10/the-life-and-fashion-of-sherlock/381711/> (date of access: 24.09.2025)

— усі одягнені цілком по-сучасному для свого часу, але кожен з них безпомилково і геніально відтворює єдиний, канонічний характер. Сам Конан Дойл описував Холмса переважно в довгому однобортному пальті з маленьким, акуратним коміром. Окремим, надзвичайно впізнаваним елементом часто була накидка (кейп), що елегантно доходила до стегон.

Автор також неодноразово згадував різні варіанти верхнього одягу, зокрема практичне довге сіре дорожнє пальто. Пізніше, зусиллями ілюстраторів та костюмерів, ці деталі перетворилися на той самий культовий, стовідсотково впізнаваний костюм з легким містичним відтінком, що частково нагадує візуальний образ сучасного супергероя. Недаремно на рекламному постері до фільму 1965 року «Етюд жахів» геніального Холмса навіть пафосно називали «прихованим хрестоносцем».⁶⁸ Знаменитий плащ актора Ретбоуна був створений дизайнерами спеціально для голлівудських екранізацій: його верхня частина мала драматичну, театральну хвилясту накидку до ліктя та надзвичайно широкий комір, що ефектно обрамляв гостре обличчя детектива. Сучасне ж пальто Камбербетча від бренду «Belstaff» насправді було натхненне не класичним вікторіанським стилем, а значно давнішою військовою шинеллю XVIII століття з високим жорстким коміром і неймовірно широкими лацканами. Замість традиційної накидки необхідний об'єм і динамічний рух силуету в ньому забезпечують двобортний фасон та глибока складчаста спинка, стягнута поясом.

У класичних вікторіанських ілюстраціях Холмс часто зображений із елегантною краваткою або теплим шарфом. Барвисті, яскраві шарфи, які експресивно носив Ретбоун, нині можуть асоціюватися з певною жіночністю, однак у 1930-х роках вони були надзвичайно популярним і цілком маскуліним чоловічим аксесуаром (досить згадати стиль ікони того часу Фреда Астера). У сучасних стімпанк-екранізаціях режисера Гая Річі про Шерлока Холмса найбільш упізнаваною та

---

⁶⁸ "London Fashion Parade", 1913; "The Derby Day", 1911

провокативною деталлю образу стало яскраве, неформальне взуття, тоді як інші, класичні елементи костюма свідомо відійшли на другий план. Це особливо яскраво і помітно у фільмі 2008 року з його брутальною, сучасною інтерпретацією класичного персонажа. Водночас синьо-сірий вовняний шарф Камбербетча надзвичайно вдало доповнює як текстуру його пальта, так і холодний колір очей самого героя, створюючи ідеальну телевізійну гармонію. Офіційний, строгий гардероб Холмса часто і надійно приховував його справжню «богемну натуру», як її влучно описував Конан Дойл.⁶⁹ Глибока меланхолія, нічна експресивна гра на скрипці та виснажливе безсоння, спричинене небезпечним зловживанням кокаїном, візуально відображалися у виборі його неформального домашнього одягу — розслаблених халатів з багатими відтінками від «м'якого до насиченого фіолетового» та «елегантно фіолетового».

Холмс краще за будь-кого усвідомлював, що одяг може бути універсальним інструментом як для гучного самовираження, так і для ідеального маскуванню. Він був неперевершеним майстром мімікрії, маючи у своєму розпорядженні цілий арсенал несподіваних і переконливих альтер-его — від згорбленої літньої жінки до «простодумного, нонконформістського священика». Дослідник Лонг слушно підкреслює, що хоча геніальний Холмс і запозичив деякі професійні прийоми гриму й костюма з арсеналу вікторіанського театру, його геніальні перетворення ніколи не були надто театралізованими чи гротескно екзотичними; вони радше нагадували філігранне «маскування повсякденного життя», використання непомітних архетипів лондонського натовпу.

---

⁶⁹ Chrisman-Campbell K. Sherlock Holmes, Unlikely Style Icon [Electronic resource] // The Atlantic. URL: <https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2014/10/the-life-and-fashion-of-sherlock/381711/> (date of access: 24.09.2025)

ВИСНОВКИ

Виходячи з усього сказаного можна казати, що було зроблено:

- Був здійснений аналіз повсякденних та святкових практик використання чоловічого одягу, аксесуарів та дрібних деталей гардероба, які функціонували як маркери соціального статусу у Великій Британії протягом кінця XIX – початку XX століть. Було виявлено, що суворі регламенти дрес-коду (як-от ранковий сюртук чи вечірній фрак), які використовувалися в епоху вікторіанського консерватизму, з часом трансформувалися в більш практичні, але не менш статусні форми (наприклад, смокінг та піджачний лаунж-костюм) під час едвардіанської епохи.
- Було зроблено аналіз соціокультурних, економічних та психологічних чинників, що впливали на еволюцію чоловічої моди у відповідний період (індустріалізація, зростання середнього класу, розвиток фабричного виробництва). Також досліджено, які елементи стилю вважалися авторитетними показниками приналежності до еліти, варто зазначити, що величезною популярністю та авторитетом користувалася концепція «дендизму», закладена Джорджем Брамеллом. Ця концепція стала основою для майбутнього розвитку стриманої англійської елегантності, що витіснила надмірну прикрашеність та сформувала ідеал модерного джентльмена.
- Успішно проаналізовано тогочасні посібники з етикету, модні каталоги, пресу та літературні джерела, що відображають матеріальну культуру та

норми поведінки протягом вказаного періоду. Досліджено розвиток кравецького мистецтва (зокрема, «лондонський крій» славнозвісної вулиці Севіл-Роу), еволюцію технічних інновацій (винайдення складаного циліндра-шапокляка, компенсаційних механізмів кишенькових годинників) та підходів до формування бездоганного чоловічого силуету в цей період.

- Було успішно досліджено персоналії видатних історичних постатей та культурних символів того часу, варто зазначити, що для аналізу були обрані як реальні законодавці моди (принц Уельський, згодом король Едуард VII, який ввів у моду смокінг та капелюх-гомбург), так і літературні герої (Шерлок Холмс як уособлення британської стриманості та майстер маскування). Буденне та світське життя джентльмена залежало від суворого дотримання візуального кодексу, а за результатами дослідження можна казати, що ставлення суспільства до чоловіка прямо залежало від його зовнішнього вигляду — будь-яке порушення регламенту сприймалося як неповага та відсутність виховання, тоді як навіть представники робітничого класу прагнули утвердити свою людську гідність через охайний «недільний костюм».

Список використаних джерел та літератури

ІНОЗЕМНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. A Suitable Wardrobe. The Norfolk Jacket – A History [Electronic resource].
URL: <https://asuitablewardrobe.dynend.com/2006/10/the-norfolk-jacket-a-history.html>

2. Chrisman-Campbell K. Sherlock Holmes, Unlikely Style Icon [Electronic resource] // The Atlantic. URL: <https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2014/10/the-life-and-fashion-of-sherlock/381711/> (date of access: 24.09.2025).
3. Early Victorian Black Dominates [Electronic resource] // Gentleman's Gazette. URL: <https://www.gentlemansgazette.com/tuxedo-black-tie-guide/black-tie-tuxedo-history/early-victorian-black-dominates/>
4. Edwardian Society [Electronic resource] // Fashion-Era. URL: <https://fashion-era.com/fashion-history/edwardian/edwardian-society>
5. Hat Works Museum [Electronic resource]. URL: <https://www.hatworks.org.uk/>
6. History of British Cotton Industry [Electronic resource] // British Heritage. URL: <https://britishheritage.com/history/history-british-cotton-industry>
7. History of Menswear [Electronic resource] // Britain's Best Guides. URL: <https://britainsbestguides.org/blogs/history-of-menswear/>

8. History of the Trench Coat [Electronic resource] // Gloverall. URL: <https://www.gloverall.com/blogs/journal/the-history-of-the-trench-coat>

9. Lawson D. C. The Useful Sword Cane [Electronic resource] // American Knife and Tool Institute. URL: <https://www.akti.org/> (date of access: 05.04.2025).

10. M.S. Rau. Hidden in plain sight: weapon canes [Electronic resource]. URL: <https://rauantiques.com/blogs/canvases-carats-and-curiosities/weapon-cane> (date of access: 24.03.2025).

11. Men's 1890s Fashion [Electronic resource] // Historical Emporium. URL: <https://www.historicalemporium.com/mens-1890s-fashion.php>

12. Styling the 19th Century Gentleman [Electronic resource] // Journal of Antiques. URL: <https://journalofantiques.com/digital-publications/joac-magazine/features/styling-the-19th-century-gentleman/>

13. The Cane Masters. A Tool of History, a Weapon for the Present [Electronic resource]. URL: <https://canemasters.com/blogs/news/a-tool-of-history-a-weapon-for-the-present> (date of access: 24.03.2025).

14. The Cotton Industry [Electronic resource] // Historic UK. URL: <https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofBritain/Cotton-Industry/>
15. The Trench Coat Made Its Mark [Electronic resource] // Smithsonian Magazine. URL: <https://www.smithsonianmag.com/history/trench-coat-made-its-mark-world-war-i-180955397/>
16. V&A Museum. Search the Collections: Men's Fashion 1890–1914 [Electronic resource]. URL: <https://collections.vam.ac.uk/search/>
17. Victorian Gentleman's Jewelry [Electronic resource] // Lang Antiques. URL: <https://www.langantiques.com/university/victorian-gentlemans-jewelry/>
18. Vintage Dancer. 1900s Men's Hat Styles [Electronic resource]. URL: <https://vintagedancer.com/1900s/1900s-mens-hat-styles-edwardian-era/>
19. Vintage Dancer. Edwardian 1900s-1910s Men's Fashion Overview [Electronic resource]. URL: <https://vintagedancer.com/1900s/edwardian-1910s-historical-mens-fashion-and-clothing-an-overview/>
20. All About Gloves // The Girl's Own Paper. London, 1892. Vol. 13. P. 588–590.
21. Breward C. The Hidden Consumer: Masculinities, Fashion and City Life 1860–1914. Manchester : Manchester University Press, 1999. 288 p.
22. Buck A. Victorian Costume and Costume Accessories. London : Herbert Press, 1984. 224 p.

23. Chapman S. The Innovating Entrepreneurs in the British Ready-Made Clothing Industry // *Textile History*. 1993. Vol. 24, Iss. 1. P. 5–25.
24. Cunningham A. C. The cane as a weapon. Washington, D.C. : National Capital Press, Inc Book Manufacturers, 2020. 25 p.
25. Etiquette for gentlemen. 3rd ed. Philadelphia : Lindsay and Blakiston, 1846. 236 p.
26. Foulkes N. The Trench Book. Paris : Assouline, 2007. 160 p.
27. Gernsheim A. Victorian and Edwardian Fashion: A Photographic Survey. New York : Dover Publications, 1981. 104 p.
28. Guru R. et al. Exploring the historical layers of victorian society & fashion trends: a literary review // *ShodhKosh: Journal of Visual and Performing Arts*. P. 743–756.
29. Gurr A. The Trench Coat: Fashioning British Gender Identities in War and Peace, 1851–1930 // *The Journal of Dress History*. 2019. Vol. 3, No. 4. P. 5–33.
30. Hughes C. Hats. London : Bloomsbury Visual Arts, 2020. 256 p.
31. Laver J. The History of Men’s Dress. London : Thames & Hudson, 1969.
32. Mason P. The English Gentleman: The Rise and Fall of an Ideal. London : Andre Deutsch Ltd, 1992.
33. McNeil P., Karaminas V. The Men’s Fashion Reader. Oxford : Berg Publishers, 2009. 528 p.
34. Men’s Dress Reform in Edwardian England // *Fashion Theory*. 2005. Vol. 9, Iss. 2.
35. Peacock J. Men’s Fashion: The Complete Sourcebook. London : Thames & Hudson, 1996.
36. Police Intelligence // *Morning Post*. 1886. 13 January. P. 6.
37. Sears Roebuck Catalog. Chicago, 1902.
38. Shannon B. The Cut of His Coat: Men, Dress, and Consumer Culture in Britain, 1860–1914. Athens : Ohio University Press, 2006. 272 p.

39. Shrimpton J. Victorian Fashion. Oxford : Shire Publications, 2016. 64 p.
40. Sport and Fashion: The Rise of Casual Menswear in Britain, 1890–1914 // Textile History. 2007. Vol. 38, Iss. 1.
41. The American Gentleman's Guide to Politeness and Fashion. 1857.
42. The Evolution of the Three-Piece Suit // Costume. 2011. Vol. 45.
43. The Gentlemen's Book of Etiquette and Manual of Politeness. 1860.
44. The Watch, and How to Use It // The Leisure Hour. 1860. P. 378–390.
45. Vincent W. D. The Cutter's Practical Guide to the Cutting and Making of All Kinds of British Military Uniforms. London : The John Williamson Company Limited, 1911. 74 p.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

46. Дизайн чоловічого одягу : монографія [Електронний ресурс] / Київський університет імені Бориса Грінченка. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10262/1/монографія.pdf>
47. Кротова Т. Трансформація чоловічого костюма в контексті моди кінця XIX – початку XX століття [Електронний ресурс]. URL: [http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/21175/1/Тетяна Кротова С.329-338.pdf](http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/21175/1/Тетяна%20Кротова%20С.329-338.pdf)
47. Трансформація художньо-образної структури чоловічого костюма : автореферат [Електронний ресурс] / Київський університет імені Бориса Грінченка. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10261/1/Автореферат.pdf>
48. Каммінг В., Каннінгтон К. В., Каннінгтон П. Е. Ланцюжок для годинника Albert // Словник історії моди. Оксфорд : Berg Publishers, 2010.
49. Каммінг В., Каннінгтон К. В., Каннінгтон П. Е. Пальто з кутовим спереду, університетське пальто // Словник історії моди. Оксфорд : Berg Publishers, 2010.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

«Щоб бути в моді, англієць повинен носити шість пар рукавичок на день: Вранці він повинен вести свій мисливський візок в оленячих рукавичках. На полюванні він повинен носити рукавички зі шкіри серни. Увійти до Лондона — в рукавичках для тильбері. Пізніше в той же день на прогулянку в Гайд-парку — кольорові дитячі [лайкові] рукавички, темні. Коли він вечеряє поза домом — кольорові дитячі [лайкові] рукавички, світлі. Для бального залу — білі дитячі [лайкові] рукавички».⁷⁰

ДОДАТОК В

Анекдот про містера Пейджа

«Якщо з Glove забрати літеру G, To Glove — це Love, що я шлю тобі». На що дама відповіла дотепно: «А якщо з Page забрати літеру P, To Page — це Age, і ти не для мене».⁷¹

⁷⁰ Etiquette for gentlemen. 3rd ed. Philadelphia : Lindsay and Blakiston, 1846. 236 p

⁷¹ All About Gloves // The Girl's Own Paper. London, 1892. Vol. 13. P. 588–590.

ДОДАТОК С

Робоча форма працівника промислового підприємства(1910)⁷²

---

⁷² <https://vintagedancer.com/1900s/1910s-mens-working-class-clothing/>

ДОДАТОК D

Чоловічі робочі сорочки 1911 року – шамбре, денім, однотонний колір та смужка⁷³

OUR BIG WORK SHIRTS GUARANTEED

<p>40c EACH</p> <p>GENUINE DEFIANCE CHAMBRAY SHIRT.</p> <p>No. 336638 Stripes or checks in light or dark shades. Double yoke shoulders. Double sewed and flat felled seams. Faced sleeves. Size, 14½ to 17. State size wanted. Shipping weight, 15 ounces.</p>	<p>40c EACH</p> <p>GENUINE DEFIANCE CHAMBRAY SHIRTS.</p> <p>No. 336662 Plain blue. No. 336663 Plain tan. Genuine Defiance Chambray. Double yoke shoulders. Double sewed and flat felled seams. Faced sleeves. Size, 14½ to 17. State size wanted. Shipping weight, 15 ounces.</p>	<p>42c EACH</p> <p>GENUINE DEFIANCE CHAMBRAY SHIRT.</p> <p>No. 336667 Stripes or checks in light or medium shades. Made double breasted and double back. Double sewed and flat felled seams. Faced sleeves. Size, 14½ to 17. State size wanted. Shipping weight, 15 ounces.</p>	
<p>41c EACH</p> <p>Heavy Weight Black and White Drill Shirt.</p> <p>No. 336672 Plain black. Double yoke shoulders. Sewed and flat felled seams. Faced sleeves. Size, 14 to 17. State size wanted. Shipping weight, 15 ounces.</p>	<p>41c EACH</p> <p>Heavy Weight Black and White Drill Shirt.</p> <p>No. 336678 Black and white. Double yoke shoulders. Double sewed and flat felled seams. Faced sleeves. Size, 14½ to 17. State size wanted. Shipping weight, 15 ounces.</p>	<p>43c EACH</p> <p>Heavy Weight Black and White Drill Shirt.</p> <p>No. 336683 Black and white. Double front and double back. Double sewed and flat felled seams. Faced sleeves. Size, 14½ to 17. State size wanted. Shipping weight, 15 ounces.</p>	<p>42c EACH</p> <p>Heavy Weight Black and White Drill Shirt.</p> <p>No. 336680 Black and white. Fancy double corded front. Double sewed and flat felled seams. Faced sleeves. Size, 14½ to 17. State size wanted. Shipping weight, 15 ounces.</p>
REGULAR 50-CENT RETAIL GRADES			
<p>36c EACH</p> <p>Gen-u-ine River-side Cham-bray Shirt.</p> <p>No. 336692 Plain black. Heavy weight. A well made shirt. Double sewed throughout. Size, 14 to 17. State size wanted. Shipping weight, 14 ounces.</p>	<p>36c EACH</p> <p>Gen-u-ine River-side Cham-bray Shirt.</p> <p>No. 336659 Stripes or checks. Double yoke shoulders. Excesses neckband. Double stitched flat felled seams. Size, 14½ to 17. State size and pattern wanted. Shipping weight, 14 ounces.</p>	<p>39c EACH</p> <p>Gen-u-ine River-side Cham-bray Shirt.</p> <p>No. 336658 Stripes or checks. Double front and back. Excesses neckband. Double sewed and flat felled seams. Size, 14½ to 17. State size and pattern wanted. Shipping weight, 15 ounces.</p>	<p>36c EACH</p> <p>Gen-u-ine River-side Cham-bray Shirts.</p> <p>No. 336654 Plain blue. No. 336655 Plain tan. Genuine Riverside Chambray. Double sewed and flat felled seams. Double yoke shoulders. Size, 14½ to 17. State size wanted. Shipping weight, 14 ounces.</p>

VintageDancer Best. You Want the BEST. Therefore Get "Williams". SEARS, ROEBUCK AND CO. CHICAGO, ILL. **463**

⁷³ <https://vintagedancer.com/1900s/1910s-mens-working-class-clothing/>

ДОДАТОК Е

Англієць з волоссям, доглянутим за допомогою макассарової олії, та друкована реклама макассарової олії Rowlands у 1902 році⁷⁴

⁷⁴ <https://www.gentlemansgazette.com/what-men-wore-1900s/>